

ATATÜRK DÖNEMİ TÜRKİYE-MISIR İLİŞKİLERİ VE GÜNÜMÜZE ETKİLERİ

Arda BAŞ*

ÖZET

Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'in iki önemli gücü olan Türkiye ve Mısır arasında güçlü bir tarihi ve kültürel bağ vardır. Bu güçlü bağ bugün Türkiye-Mısır ilişkilerini etkileyen en önemli faktördür. Modern Mısır'da Türkiye'nin etkilerini görmek mümkündür. Özellikle, Türkiye'de cumhuriyetin ilanından sonra yapılan reformlar Mısır'da modernleşme taraftarları tarafından ilgi ile takip edilmiştir. Atatürk dönemi aynı zamanda Mısırlı aydınların Türk inkılabına model olarak tartışmaya başladığı dönemdir. Mısır, 1952'de Hür Subayların Kral Faruk rejimini devirip cumhuriyeti kurduğunda ve Arap Baharı ile birlikte Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesi ile başlayan süreçte, Atatürk döneminde Türkiye'de yapılan reformları tekrar tartışmıştır.

Bu çalışmada temel olarak Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerinin genel seyri incelenmiş ve bu dönemin sonraki yıllara etkisi değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Atatürk, Türkiye, Mısır, Orta Doğu, Laiklik.

* Yrd. Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Bolu/
Türkiye, arda_bas@yahoo.com

TURKEY-EGYPT RELATIONS IN THE TIME OF ATATURK AND THEIR EFFECTS ON OUR TIME

ABSTRACT

There is a strong historical and cultural bond between the two significant powers of the Middle East and the Eastern Mediterranean, Turkey and Egypt. And it is this strong bond that influences the relations between Turkey and Egypt today. It is possible to see Turkish impression on nearly all of modern Egypt's building blocks. Particularly, reforms made in Turkey following the proclamation of the Republic were keenly followed by modernists in Egypt. It was also during the time of Atatürk that Egyptian intellectuals began to discuss Turkish reforms as a model. The idea of adopting Turkish reforms as a model for Egyptian reforms was revived with the proclamation of the republic in Egypt when King Faruq was overthrown by the Free Officers Movement, and following the overturn of Hosni Mubarak regime during the Arab Spring.

This study aims to evaluate the general course of Turkey- Egypt relations during the time of Atatürk, and what effects the relations in this era had on the subsequent years.

Keywords: Atatürk, Turkey, Egypt, Middle East, Secularity.

GİRİŞ

Hız. Ömer döneminde Mısır'a düzenlenen sefer ile buradaki Bizans hakimiyeti sona ermiş ve İslam hakimiyeti başlamıştır. İslam hâkimiyeti ile birlikte Mısır, Müslüman Türk yönetimleri ile tanışmıştır. Mısır'a ilk tayin olan Türk vali 834'de Abbasiler döneminde atanan Aşnas'dır. Aşnas'dan Fatımilerin Mısır'ı işgaline kadar geçen süre içinde bir tanesi hariç Mısır'a hep Türk valiler atanmıştır. Türk valiler Mısır'a gitmemiş naipler yoluyla idareyi ele almışlardır. Tolunoğulları hanedanını kuran Ahmed b. Tolun da naip valilerden biri olarak Türkler'den oluşan ordusu ile 868'de Mısır'a gelmiş ve burada 905 tarihine kadar hüküm sürmüştür¹. Tolunoğulları hanedanından sonra Türk komutanı Muhammet bin Tuğç, İhşit Hanedanı'nı (905-969) kurmuştur. İhşitlerin Mısır'daki hakimiyetine, liderleri Kâfûr'ün ölümü sonrası içine düştüğü karışıklık sonrası Fatımiler son vermişlerdir². Fatımilerden sonra Mısır'da Memluklar ile birlikte yeniden Türklerin hakim olduğu bir dönem başlamıştır³. Memluklar döneminde İslam rejimleri askerileşmiş aynı zamanda da Türklerin Mısır'daki askeri sınıf içindeki hakimiyeti artmıştır. Bu da Mısır'da Türklerin hâkimiyetinin artmasını sağlamıştır⁴. Osmanlı Devleti, Memluklar ile doğudaki Türkmen beylikleri üzerinde hakimiyet mücadelesi sebebiyle karşı karşıya gelmiş⁵ ve Doğu Akdeniz'i ele geçirmeden Asya hakimiyetini sağlayamayacağını kısa sürede fark etmiştir⁶. Bu nedenle Sultan Bayezid, Mısır'ı bir tehdit olarak görmüş ancak Mısır'a karşı sefer düzenleyen Yavuz Sultan Selim olmuştur. 24 Ağustos 1516'da gerçekleşen Mercidabık Savaşı'ndan sonra 22 Ocak 1517'de Ridaniye Savaşı'nda Memluk Devleti yıkılmış ve Mısır, Osmanlı Devleti'nin hakimiyeti altına girmiştir⁷.

- 1 Nadir Özkuyumcu, "Tolunoğulları", **Türkler Ansiklopedisi**, C 5, Ankara, 2002, s. 12-13.
- 2 Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **A History of Egypt From the Arab Conquest to the Present**, Cambridge University Press, 2007, s. 12.
- 3 Ayrıntılı bilgi için bkz: Kazım Yaşar Koparman, **Mısır Memlukleri Tarihi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.
- 4 Bernard Lewis, **Ortadoğu**, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006, s. 69.
- 5 Donald E. Pitcher, **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999, s. 124-126.
- 6 Selahattin Tansel, **Yavuz Sultan Selim**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969, s. 110.
- 7 Yılmaz Öztuna, **Yavuz Sultan Selim**, Babiâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006, s. 74-100.

Fetihden sonra Mısır'da bir süre daha kalan Yavuz Sultan Selim'e, Mekte Şerifi Ebu Berekât itaatini bildirmiş ve halifelik makamı Osmanlı'na geçmiştir⁸. Ancak Mısır'da düzeni sağlamak kolay olmamıştır. 1525'te hazırlanan Mısır Genel Yönetmeliği adı verilen kanunname ile hem padişahın otoritesi Mısır'da tesis edilmiş hem de Osmanlı kurumları ile Memluk yasaları kaynaştırılmıştır⁹. Osmanlı Devleti Mısır'da istikrarı sağladıktan sonra, bölgenin stratejik üstünlüğünü Doğu Akdeniz ile Kızıldeniz'deki fetihlerde kullanmıştır. Ayrıca Mısır, güçlü tarım ekonomisi ve ödediği vergilerle Osmanlı ekonomisine çok önemli katkı sağlamıştır¹⁰.

Osmanlı Devleti'nin 18. yüzyılın sonundan itibaren güç kaybetmesi Mısır ile ilişkilerini de etkilemiştir. Memluk beyleri sık sık bağımsızlık için isyan etmişler ve bu konuda Avrupalı devletlerin desteğini almışlardır¹¹. Bu isyanlar Fransa'nın Mısır'ı işgaline kadar Mısır valilerinin atanmasında belirleyici olmuş, Osmanlı Devleti isyan eden Memluk beyini bastıramayınca onu vali olarak atamıştır¹².

Osmanlı Devleti'nin artık üzerinde hâkimiyet kurmakta zorlandığı Mısır, 18. yüzyılın sonuna doğru İngiltere ve Fransa arasındaki küresel rekabetin çatışma alanlarından biri haline gelmiştir. Napoleon Bonaparte, 1798 yılında Fransa'nın Orta Doğu'daki etkinliğini artırmak ve İngiltere'nin Hindistan'daki sömürgeleri ile bağlantısını kesmek amacıyla Mısır'ı işgal etmiştir¹³. Bu işgal ile birlikte Mısır, Osmanlı Devleti'ni uluslararası arenada en çok meşgul eden sorun haline gelmiştir. Fransız işgali sırasında Mısır'ın içine düştüğü kaos, Mehmet Ali Paşa'nın 1805'te Mısır'a vali olmasını sağlamıştır¹⁴. Osmanlı Devleti, 9 Temmuz

-
- 8 P.M. Holt, "The Beylicate in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, (BSOAS), C 24, S 2, Şubat 1961, s. 216.
- 9 Es-Seyyid Mahmud Seyyid Muhammed, **XVI. Asırda Mısır Eyaleti**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1990, s. 87-88.
- 10 Jane Hathaway, **Osmanlı Mısır'ında Hane Siyaseti-Kazdağlıların Yükselişi**, (Çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 2002, s. 5.
- 11 James P. Jankowski, **Egypt: A Short History**, Oneworld Publications, Oxford, 2000, s. 59.
- 12 André Clot, **Kölelerin İmparatorluğu Memluklerin Mısır'ı**, Çev: Turhan Ilgaz, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005, s. 240-245.
- 13 Napoleon Bonaparte'nin Mısır'ı işgali hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: İsmail Soysal, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.
- 14 J. Brugman, **An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt**, Brill Academic Publications, Leiden, 1997, s.4-5.

1805'te Hicaz'daki Vahhabi ayaklanmasını bastırmak karşılığında Mehmet Ali Paşa'yı Mısır Valisi olarak atamıştır¹⁵.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa ile Saray arasındaki ilişkide başından itibaren karşılıklı güvensizlik hakim olmuştur¹⁶. II. Mahmut, Yunan Ayaklanması'nı Mehmet Ali Paşa'nın yardımı ile bastırmıştır. Ancak bu isyanı bastırması karşılığında kendine vaat edilenler gerçekleştirilmeyince bu defa Mehmet Ali Paşa, Osmanlı Devleti'ne karşı isyan etmiştir¹⁷. Osmanlı ordusu isyan eden Mehmet Ali Paşa'ya bağlı birliklerin Kütahya'ya kadar gelmesine engel olamayınca Rusya'dan yardım istenmiştir¹⁸. Sonuçta İngiltere ve Fransa'nın araya girmesi ile Osmanlı Devleti ve Mehmet Ali Paşa arasında 14 Mayıs 1833'te Kütahya Barış Antlaşması imzalanmıştır¹⁹.

II. Mahmut'un Mısır meselesinde Avrupa devletlerinin yardımını istemesi İngiltere'nin Mısır meselesinde daha aktif rol oynamasına neden olmuştur²⁰. Üstelik, Mehmet Ali Paşa'nın gücünü kırmak için II. Mahmut tarafından imzalanan 1838 tarihli Balta Limanı Ticaret Sözleşmesi gibi anlaşmalar Osmanlı ekonomisi üzerinde yıkıcı etki yaratmıştır²¹. Sultan Abdülmecid zamanında ise Mısır meselesinde Avrupalı devletlerin desteğini sağlamak için 3 Kasım 1839'da Tanzimat Fermanı ilan edilmiştir. Tüm bu adımlara rağmen Osmanlı Devleti,

-
- 15 Muhammed H. Kutluoglu, **The Egyptian Question (1831-1841) : The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte**, Eren Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 36.
 - 16 Khaled Fahmy, "The Era of Muhammad Ali Pasha 1805-1848", **The Cambridge History of Egypt**, Vol.II, Modern Egypt from 1517 to the End of the Twentieth Century, Edited by; M. W. Dally, Cambridge University Press, New York, 1998, s. 146.
 - 17 İbrahim Muhammed İs-Sanafiri, **Osmanlı-Mısır İlişkileri (1863-1882)**, (Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı), İstanbul 1993, s. 5.
 - 18 Şinasi Altundağ, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi", **Bellekten**, C VI, S 23,24 - Temmuz 1942, s. 235-236.
 - 19 is-Sanafiri, **a.g.e.**, s. 10.
 - 20 Afaf Lutfi Al-Sayyid Marsot, **Egypt in Reign of Muhammad Ali**, Cambridge University Press, 1984, s.238.
 - 21 Ahmet N. Yücekök, "Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri", **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 23, S 1, Mart 1968, s.401., Mübahat S. Kütükoglu, **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974, s.86.

Mısır valiliğinin Mehmet Ali Paşa'ya veraseten verilmesini kabul etmek zorunda kalmıştır²².

19. yüzyılın ikinci yarısına gelindiğinde İngiltere ve Fransa, Hindistan Yolunu denetim altına almak için Mısır'da çeşitli projeler geliştirmiştir. Fransa'nın Süveyş Kanalı projesi bunlardan biridir²³. Mısır Valisi olan Said Paşa döneminde Süveyş Kanalı'nın açılması için çalışmalar başlamıştır. Bu dönemde diğer önemli gelişme, Yavuz Sultan Selim'in Mısır seferinden sonra ilk defa bir Osmanlı padişahının; Sultan Abdülaziz'in Mısır'ı ziyaret etmesidir²⁴. Ancak Sultan Abdülaziz'in Mısır'ı merkeze yaklaştırmak için attığı bu adımlar sonuç vermemiş Said Paşa'dan sonra Mısır Valisi olan İsmail Paşa, Fransa'nın da desteğini alarak diğer Osmanlı valilerinden farklı bir unvana sahip olmuştur. İsmail Paşa 1867 tarihli fermanla "Mısır Hidivi" unvanını kullanmış, üstelik çıktığı Avrupa gezisinde bağımsız bir hükümdar gibi davranmıştır. Hatta Süveyş Kanalı'nın açılması sırasında yapılacak törenlerde Mısır'ın bağımsızlığını ilan etmeyi planlamakla birlikte Avrupalı devletlerden bu konuda istediği desteği bulamamıştır. Osmanlı Devleti ile Mısır Valiliği arasında ilişkilerin gergin olduğu bir dönemde, 13 Kasım 1869'da Süveyş Kanalı açılmıştır²⁵.

II. Abdülhamid'in tahta çıkması ile Osmanlı-Mısır ilişkilerinde yeni bir dönem başlamıştır. II. Abdülhamid, Mısır Hidivliği'nin Osmanlı Devleti'nden gasp edildiğini düşünüyordu²⁶. İsmail Paşa kısa süre sonra Sultan II. Abdülhamid tarafından azledilmiş ve yerine oğlu Mehmet Tevfik, Mısır Valisi olmuştur²⁷. Bu dönemde Mısır'da artan ekonomik problemler, 1881'de yabancı karşıtı Urabi Paşa adlı Arap asıllı bir subay önderliğinde bir grup askerin ayaklanmasına sebep olmuştur²⁸. Urabi Paşa, Mısır maliyesini yabancı denetimden kurtarmak

22 Sevim Ünal, "1838-1841 Yılları Arasında Türk-İngiliz İlişkileri", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976)**, III. Cilt, Ankara, 1983, s.1554.

23 Gilbert Sinoué, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun**, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999, s. 87.

24 Ali Kemali Aksüt, **Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati**, Ahmet Saitoğlu Kitabevi, İstanbul, 1944, s.7-17.

25 Mahmud Kemal İnal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, (Ed.: Ali Berktaş), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013, s. 330.

26 Tahsin Paşa, **Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990, s. 148.

27 Khedive of Egypt Abbās II, **The last Khedive of Egypt : Memoirs of Abbas Hilmi II**, Ithaca Press, UK, 1998. s. 43.

28 Yunus Özger, "Mısır'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue**, 2010, s. 306.

ve hidiv'in otoritesini anayasa ile sınırlamak istiyordu. Ancak İngiltere ve Fransa açısından Urabi Paşa'nın emelleri onların Süveyş Kanalı üzerindeki hakimiyetine yönelik bir tehditti. Bu yüzden Tevfik Paşa'nın Mısır'daki iktidarının devamına sağlamayı kendi çıkarlarının korunması için gerekli görüyorlardı. 1882'de İskenderiye'de gerçekleşen yabancı karşıtı gösteri sonrası İngiltere Mısır'a doğrudan askeri müdahalede bulunma kararı aldı²⁹. İngiliz ordusu 1882'de İskenderiye ve İsmailiye'yi işgal etti³⁰. 1883'te Mısır'a gelen Lord Cromer 1907'ye kadar Mısır'da sömürge valisi gibi görev yaptı³¹.

İngiltere bu işgal ile Süveyş Kanalı üzerinde egemenlik kurarak sömürge yollarını güvence altına almıştır. Mısır 1882'den sonra Osmanlı egemenliğinde bulunmakla beraber iç ve dış işlerinde Hidiv'in yetkili olduğu, İngiliz işgali altında olan bir ülke haline gelmiştir. Bu karmaşık statüsü ile Mısır'ın I. Dünya Savaşı'na kadar Osmanlı Devleti ile bağı zayıflamıştır. Ancak fiili olarak İngiltere tarafından yönetilen Mısır, hukuki olarak hala Osmanlı Devleti'ne bağlı olmaya devam etmiştir³².

I. Dünya Savaşı başladığında İngiltere'nin ilk hedeflerinden biri Mısır'daki durumunu sağlamlaştırmak iken, Osmanlı Devleti ise aynı dönemde İngiltere'nin sömürgeleri ile bağlantısını keserek, Mısır'da 1882'den beri devam eden işgale son vermeyi planlıyordu³³. Bu yüzden Kanal Harekâtı için görevlendirilen Cemal Paşa İstanbul'dan ayrılmadan önce Haydar Paşa Garı'nda yaptığı konuşmada kendilerinin başarısız olması durumunda arkalarından gelen vatanperverlerin "İslam'ın açıkça malı olan Mısır'ı İngiliz tasallutçuların elinden kurtarması gerektiğini" söylemiştir. Ancak Kanal Harekâtı başarısız olmuştur³⁴. Osmanlı Devleti, Kanal Harekâtı esnasında Mısırlı Arapların İngiltere'ye karşı isyan edeceğini düşünürken kendisine karşı büyük bir Arap ayaklanması ile kar-

29 William L. Cleveland, **Modern Ortadoğu Tarihi**, Çev., Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008, s. 114.

30 Marsot, **A History of Egypt ...**, s. 74.

31 Ahmet Yaramış, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt: 9, Sayı: 2, Aralık 2007, s. 59.

32 Rifat Uçarol, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989, s.153.

33 Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, C 9, Türk tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 424-425.

34 Cemal Paşa, **Hatırat**, (Yayına Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 1996, s.148.

şı karşıya kalmıştır³⁵. Batı destekli bu Arap ayaklanmasına Mısır'dan destek sınırlı olmuştur. Çünkü Mısırlı Araplar İngiltere'nin Osmanlı Devleti tarafından yenilerek Mısır'dan çıkarılacağına ve Arap isyanlarının bastırılacağına inanmışlardır³⁶.

Millî Mücadele Döneminde Türkiye-Mısır İlişkileri

19. yüzyılın sonlarından itibaren Osmanlı Devleti, Mısır üzerindeki fiili hakimiyetini kaybetmiş I. Dünya Savaşı esnasında Mısır'a yeniden hakim olmak için yapılan girişimler sonuçsuz kalmıştır. Savaş sonunda önce Osmanlı Devleti, Sevr Antlaşması ile ardından Türkiye Cumhuriyeti Lozan Antlaşması ile 5 Kasım 1914'ten itibaren Mısır ve Sudan üzerindeki egemenlik haklarından vazgeçmiştir³⁷. Savaş sonunda Batılılar Araplara verdikleri bağımsızlık vaatlerini yerine getirmemişlerdir. Bu dönemde Arap Dünyası Türk egemenliğinden İngiliz ve Fransız egemenliğine geçmiştir³⁸. Arap Dünyasında başlayan bağımsızlık hareketi Osmanlı Devleti'ne karşı Batı'nın teşviki ile ortaya çıkmıştı. Ancak, bu mücadele Osmanlı Devleti'nin yıkılmasıyla birlikte işgalci İngiltere ve Fransa'ya karşı yürütülmüştür. Arap Dünyasında İngiltere ve Fransa'ya karşı bağımsızlık mücadelesinin yürütüldüğü günlerde Türkiye'de de bu devletlere karşı bağımsızlık mücadelesi yürütülüyordu. Yani Türkler ve Araplar bağımsızlık mücadelelerini aynı anda aynı devletlere karşı yürütmüşlerdir³⁹. Bu nedenle Mısırlı aydınlar Türkiye'deki Millî Mücadele ile ilgili gelişmeleri yakından izlemişlerdir. Çünkü Avrupalı sömürgecilerden kurtulmak ve bağımsızlığını kazanmak isteyen Mısırlı Arap aydınlar Anadolu'daki mücadelenin kendi ülkeleri için örnek olabileceğini düşünüyorlardı⁴⁰. Bunun yanında Mısırlı aydınlar Türkiye'deki Millî Mücadele'yi bir bağımsızlık savaşı

35 Sara Reguer, **Winston Churchill and The Shaping of the Middle East, 1919-1922**, Columbia University, Ph. D. 1976, s. 13.

36 Niyazi Berkes, **Arap Dünyasında İslamiyet Milliyetçilik Sosyalizm**, Köprü Yayınları, İstanbul, 1969, s.96.

37 Nihat Erim, **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, Cilt I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1953, s. 562. Ayrıca: **Düştur**, 3. Tertip, Cilt 5, s. 31.

38 Walter Hollstein, **Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi**, (Çev. Cemal E. Ertuğ), Yücel Yayınları, İstanbul, , 1975, s. 123-124.

39 Ömer Kürkçüoğlu, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972, s.5.

40 Bilal N. Şimşir, **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999, s. 41.

olarak görmekle birlikte ülkelerindeki işgalci İngilizlere karşı bir savaş başlatmamışlardır⁴¹.

Millî Mücadele döneminde Mısır basını Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemiştir. Örneğin, El-Ahram Gazetesi'nde⁴² Erzurum Kongresi, Sivas Kongresi ve Mustafa Kemal Paşa hakkında haberler yayınlanmış ve I. Dünya Savaşı sonrasında Mısır'ın hukuki durumu ve Osmanlı Devleti'nin bir parçası olup olmadığı hakkında tartışmalar yapılmıştır. İstanbul'un işgali ve İtilaf Devletleri'nin Anadolu'da gerçekleştirdikleri haksız saldırılar, Mısır'da tepki ile karşılanmış; Senûsiyye Hareketi⁴³, Millî Mücadele'nin lider kadrosuna İngilizlere karşı ortak mücadele etme çağrısı yapmıştır⁴⁴.

Mısır Kadınlar Derneği ise Mustafa Kemal Paşa'ya tebrik telgrafı yollarken, Fransa'nın Toulouse şehrindeki Mısır Derneği, İzmir'in kurtarılması sonrası Türkiye'nin Paris temsilcisi Ahmet Ferit Bey'e gönderdiği telgrafta, Mustafa Kemal Paşa'dan "Doğunun Kahramanı" diye bahsetmiştir. Mısır'dan Türkiye'nin Roma temsilciliğine gönderilen bir başka telgrafta ise Mustafa Kemal Paşa için "İslam'ın Şampiyonu" ifadesi kullanılmıştır⁴⁵. Bunun yansısı, Mısır Hilal-i Ahmer Cemiyeti 1921 yılında Osmanlı Hilal-i Ahmer Cemiyeti'nin Ankara şubesine Yunan işgali sırasında zarara uğrayan köylülere verilmek üzere para yardımı da yapmıştır⁴⁶.

Bunun yanında, Mısır'da Millî Mücadele'ye karşı olan gruplar ve yayınlar da olmuştur. Örneğin El-Mukattam Gazetesi, Kuvayı Millîye'yi Bolşevikler tarafından desteklenen ve İtilaf Devletleri karşısında önemsiz bir güç olarak takdim ederek Millî Mücadele'ye yönelik Mısır kamuoyundaki desteğin zayıflamasını hedeflemiştir. Tüm bu olumsuz kampanyaya rağmen Mısırlı aydınlar Millî Mücadele'nin zaferle sonuçlanmasını, "Doğu'nun Batı'ya karşı kazandığı bir za-

41 Jean Lacouture - Simonne Lacouture, **Egypt in Transition**, (Translated by Francis Scarfe), Criterion Books, New York, 1958, s. 86.

42 Mısır'da süreli yayınlar hakkında bilgi için bakınız: Ami Ayalon, **Press in the Arab Middle East A History**, Oxford University Press, New York, 1995, s. 43.

43 Senûsiyye Hareketi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: Ahmet Kavas, "Senûsiyye", **DİA**, C 36, s. 538.

44 Mehmet Serhat Yılmaz, "Mısır Basınında Millî Mücadele Dönemi Türkiye'si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009,(2),102-108.

45 Şimşir, **a.g.e.**, s. 51-53.

46 **BCA**, 05 Ocak 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 198.355.2.

fer” olarak değerlendirmiştir⁴⁷. Mısır’daki bağımsızlık yanlılarının Türkiye’deki mücadeleye sempati ile bakmalarının temel nedenleri; Anadolu’da yapılan mücadelenin İngilizlere karşı yürütülmesi ve Türkiye’de kurulan yeni rejimin Arap toprakları üzerinde hak iddia etmemesidir⁴⁸. Aynı yıllarda Mustafa Kemal Paşa da Türklerin ve Arapların ortak düşmanları olan Batılı sömürgeci devletlere karşı birlikte mücadele edilmesi gerektiğini savunmuştur⁴⁹.

Cumhuriyet Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri

Millî Mücadele’ye yönelik Mısır’dan gelen destek, 1922’de saltanatın kaldırılması ile azalmaya başlamıştır. Türkiye’de Saltanatın kaldırılması Mısır’da hemen yankı bulmuştur. Hatta yurtdışına çıkmak zorunda kalan sabık Sultan Vahdettin’in bir ara Mısır’a gideceğine dair haberler çıkmıştır⁵⁰. Ancak Mısır kamuoyundan saltanatın kaldırılmasına yönelik çok sert eleştiriler gelmemiştir. El Ezher Şeyhi, Sultan Vahdettin’i İngilizlere sığındığı için eleştirmiş ve Mustafa Kemal Paşa’yı Müslümanlara örnek olarak göstermiştir⁵¹. Mısır basınında bu konudaki eleştirilerin sınırlı olmasının üç temel sebebi bulunmaktadır: Birincisi Yunanlılara karşı kazanılan zaferin Mısır kamuoyunda yarattığı sempati, ikincisi Sultan Vahdettin’in İngilizlerle işbirliği yapmış olması ve son olarak da Lozan Barış Konferansı devam ederken Türk tarafını İngiltere karşısında zor durumda bırakmak istememeleridir⁵².

Lozan Konferansı esnasında Türkiye ve Mısır ilişkilerinde bir yakınlaşma sağlanmıştır. Lozan’daki Mısır heyeti Başkanı Sa’d Zağlûl Paşa tarafından Türk heyetine bir mektup gönderilmiştir. Türk heyeti bu mektuba verdiği cevapta,

47 Yılmaz, a.g.m., 114-116., Mısırlı aydınların Millî Mücadele’ye bakışına örnek gösterebilecek bir eser; Said, Emin Muhammed-Kerim Halil Sabit, **Gazi Mustafa Kemal Paşa’nın Hayatı: Anadolu’da Türk Millî Mücadelesi**, (Çev: Zekeriya Kurşun), İstanbul; Doğan Kitap, 2010.

48 Abülhat Akşin, **Atatürk’ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, 207.

49 Orhan Koloğlu, **Gazi’nin Çağında İslam Dünyası**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1994, 60.

50 **BCA**, 24 Kasım 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 202.379.21.

51 Murat Bardakçı, **Şahbaba, Osmanlının Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahdettin’in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998, s. 378.

52 Ayten Sezer, “Mısır Basınında Atatürk ve İnkılapları” (Richard Hattamer’dan Çeviri), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XVII, Sayı:50, Temmuz 2001, s.388.

Türkiye'nin Mısır'ın tam bağımsızlığının takipçisi olacağını ve Mısır'ın İngiltere boyunduruğundan kurtulduğu gün ise çok sevineceklerini belirtmiştir⁵³.

Lozan Barış Antlaşması'nın ardından Türkiye'de inkılaplar hız kazanmış ve bu da Mısır'da Türkiye'ye yönelik ilgiyi arttırmıştır. Türkiye'de Cumhuriyetin ilan edilmesi Mısır'da sürpriz bir gelişme olarak algılanmamıştır. Al Ahram Gazetesi'ne göre, Cumhuriyet'in ilanı Mustafa Kemal Paşa'nın siyasi programında başından beri bulunmakta idi⁵⁴.

Türkiye'de cumhuriyetin ilanı Mısır'da uzun tartışmalara neden olmamış ancak, 1924'de halifeliğin kaldırılması Mısır'da büyük yankı uyandırmış ve Türkiye-Mısır ilişkilerinin 1926'ya kadar ana gündemini oluşturmuştur. Hilafetin kaldırılması sonrasında yoğunlaşan eleştirilerin arkasında Mısırlı aydınların yanı sıra Türkiye'deki yeni rejimin muhalifleri olan ve büyük kısmı Mısır'da bulunan Yüzellilikler vardır⁵⁵.

Türkiye'nin hassasiyetine rağmen Mısır'dan Halifeliğin kaldırılması ve Osmanoğulları Hanedanı mensuplarının Türkiye'den çıkarılmasına yönelik sert eleştiriler gelmiştir⁵⁶. Mısır'da ulema Türkiye'den kaçan bazı muhaliflerin desteği ile hilafet meselesini uluslararası bir sorun haline getirmek istemiş ve Türkiye'nin halifelik ile ilgili kararına şiddetle itiraz etmiştir⁵⁷. Mısır'da Halifeliğin kaldırılması uzun uzun tartışılınca, bunu bir iç mesele olarak gören Türk Hükümeti bundan rahatsız olmuştur⁵⁸. Türkiye'nin bu konudaki rahatsızlığı her geçen gün artmış ve içerdeki hilafet ve saltanat yanlılarının Mısır tarafından desteklendiği kanısı oluşmuştur⁵⁹. Mısır, Hilafet konusunda ilk ciddi adımı Ma-

53 Yılmaz, a.g.m., s. 116., Mektup için bkz: Semiye Vehbe El Menavî, **El Alâkât el Misriye el Türkiye Beyn Âmî 1923-1961**, Camia Ayn ems, (El Derece el Doktora el Tarih), El Kahire, 1997.s. 206.

54 Sezer, a.g.m., s.3.

55 Mehmet Serhat Yılmaz, "Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933)", **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl:1, Sayı:2, (Güz 2005), s.95-98.

56 Sezer, a.g.m., s.4-5.

57 Berkes, **a.g.e.**, s.498-499.

58 Bayram Akça, "1923- 1938 yılları Arası Türk-Mısır İlişkileri ve Mısır Basınının Atatürk İnkılaplarına Bakışına Bir Örnek", **Uluslararası 5. Atatürk Kongresi,8-12 Aralık 2003**, Ankara, s.1176.

59 Mehmet Okur, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C 8, S 3, Eylül 2011, s. 204.

yıs 1926'da Kahire'de on üç Müslüman ülkenin temsilcilerini bir araya getirerek yaptığı kongre ile atmıştır. Kongre'ye Türkiye'den temsilci gitmemiştir⁶⁰. Aslında Kral Fuad'ın kendini halife seçtirmek için topladığı kongrenin 1925'te toplanması planlanmış ancak birkaç defa ertelenince kongre 1926'da toplanabilmiştir. Kongre hilafet konusunda ciddi bir karar alamadan dağılmıştır⁶¹.

Halifelğin kaldırılmasıyla başlayan tartışmalar, Türkiye'nin Mısır'daki muhafazakâr çevrelerden bu konuda gelen eleştirilere daha fazla önem vermeme ve Türkiye'nin Kahire Elçisi'nin 1926'da Türkiye'nin halifelik sorunu olmadığını açıklamasıyla yatışmıştır⁶².

Türkiye'de Yapılan İnkılapların Mısır'daki Yansımaları

Türkiye'de yapılan diğer inkılaplar da Mısır kamuoyunca yakından takip edilmiştir. Mısır basını İsviçre'den alınan medeni kanun ile aile ve miras hukuku alanında yapılan inkılapları eleştirmiş ve bunları Türkiye'nin şeriatından uzaklaşması olarak değerlendirmiştir. 10 Nisan 1928'de TBMM'de anayasadan devletin dini ile ilgili maddenin çıkarılması Mısır'da, Türkiye ile ilgili yeni tartışmaların başlamasına sebep olmuştur. Bu dönemde ayrıca Mısır basınında Ankara'nın başkent yapılması, Şeri Mahkemelerin Kaldırılması, 1924 Anayasası'nın kabulü, takvimde yapılan reform, 1 Mart 1926'da Ceza Kanunu'nun kabulü, 1934'de Ayasofya Camii'nin müze olarak yeniden düzenlenmesi, 1935'de hafta tatilinin Cuma yerine Pazar günü yapılması gibi bazı inkılaplara yönelik sınırlı da olsa eleştiriler getirilmiştir⁶³.

Mısır'da çok tartışılan inkılaplardan biri de Şapka ve Kıyafet İnkılabı olmuştur. Bu konuda, Türkiye'yi destekleyen görüşlerin yanı sıra sert eleştiriler de vardır⁶⁴. Örneğin Mısırlı bir grup öğrenci Türkiye'yi örnek alarak fesi bırakarak şapka kullanmaya karar vermiş ve bu konuda çeşitli konferanslar ve toplantılar düzenlemiştir⁶⁵. Buna karşın Türkiye'de Kasım 1925'de çıkarılan

60 Peter Mansfield, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Sander Yayınları, İstanbul, 1975, s. 87.

61 Azmi Özcan, "Hilafet", **DİA**, C 17, s. 552.

62 Ahmet Özgiray, "Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S XI, s.2.

63 Sezer, a.g.m., s. 6-10.

64 Mısır Basınında Şapka İnkılabının yansımaları için bakınız. Yılmaz, "Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının ...", s.91-103.

65 Şimşir, **a.g.e.**, s.255.

Şapka Kanunu'ndan sonra, Mart 1926'da Mısır Krallığı, İslam Dini Başkanlığı adına çıkarılan, El-Ezher Üniversitesi Rektörü ile Mısır Şeyhülislamı'nın imzasını taşıyan bildiriye gayrimüslim kıyafetinin benimsenmesi ve şapka giyilmesi "kâfirlik" olarak nitelendirilmiştir⁶⁶. Türk Hükümeti bu tartışmalar karşısında kayıtsız kalmamıştır. Mısır ulemasının El Ahram Gazetesi'nde 28 Mart 1926'da yayınlanan ve fotr şapkanın İslam'ın dört büyük mezhebine göre haram olduğu yönündeki fetvasından bir hafta sonra, Cumhuriyet Gazetesi 5 Mart 1926'da Diyanet İşleri Başkanlığı'nın şapka ile namaz kılınabileceği yönündeki haberini yayınlamıştır⁶⁷.

Türkiye'de 1928 yılında gerçekleşen harf inkılabına ise Mısır kamuoyundaki tepkiler sınırlı olmuştur. Haberlerin satır aralarına bakıldığında şaşkınlık, hayranlık, şüphecilik ve temkinli yaklaşıma kadar pek çok tepki görmek mümkündür. Wadi el Nil Gazetesi'nin "zaman bu değişimin doğru mu yanlış mı olduğunu gösterecektir" yorumu Mısır aydınının harf inkılabına nasıl baktığını özetler niteliktedir⁶⁸. Kıpti bir Mısırlı olan Salama Musa daha sonra Arap alfabesinin Latin alfabesi ile değiştirilmesi fikrini ortaya atarken, 1928'de Türkiye'de gerçekleşen harf inkılabından cesaret almıştır⁶⁹.

Türkiye ve Mısır Arasında Diplomatik İlişkilerin Kurulması

Türkiye'deki inkıpların Mısır'da yoğun bir şekilde tartışıldığı günlerde iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmeye devam etmiştir. Mısır Hükümeti, Türkiye ile diplomatik ilişkiler tesis etmek istediğini Ocak 1925'de Roma Büyükelçisi aracılığı ile bildirmiştir. Türk Dışişleri Bakanlığı'da Mısır tarafından bu konuda yapılacak resmi müracaatı olumlu karşılayacağını bildirmiştir⁷⁰. Yazışmalar tamamlandıktan sonra Kahire Valisi Muhammed Haddaya Paşa, "fevkalade murahtas ve orta elçi" sıfatıyla Türkiye'ye atanmıştır⁷¹. Mısır Elçiliği için Ankara

66 Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000, s.269.

67 Yılmaz, "Türkiye'deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının...", s.100.

68 Sezer, a.g.m., s.7.

69 Suavi, Aydın, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993, s. 117-118.

70 Semih Bulut, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı:78, Kasım 2010, s.540., **BCA**, Şubat 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.2.

71 Şimşir, **a.g.e.**, s. 252., **BCA**, 30 Mart 1925, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:131.936.21.

Yenişehir’de yedi odalı bir ev kiralanarak kirası Dışişleri Bakanlığı’nca ödenmiştir⁷². Ardından Türk Hükümeti’de, 10 Mayıs 1925’te İskenderiye Konsolosluğu görevine Refik Bey’i⁷³ ve bir süredir maslahatgüzar tarafından yönetilen Kahire Elçiliği’ne 16 Mart 1926’da Muhittin Paşa’yı atamıştır⁷⁴. Böylece, 1926 yılı itibarı ile iki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmuştur. Ancak, bu dönemde Mısır’daki İngiliz egemenliği sebebiyle Türkiye, Mısır ile diplomatik ilişkilerini İngiltere’ye bağlı olarak yürütmüştür⁷⁵.

İki ülke arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına rağmen ilişkilerde arzu edilen yakınlık sağlanamamıştır. Bunun başlıca sebepleri iki ülke arasındaki rejim farkı ve Ankara’nın ülkesinde rejime muhalif olanların Mısır tarafından himaye edildiğini, Kahire’nin ise Osmanlı döneminde Türklerin haksızlığına uğradığını düşünmesinden kaynaklanıyordu⁷⁶.

Türkiye ile Mısır arasındaki diplomatik ilişkiler kurulmasının ardından ticari ilişkiler de gelişme göstermiştir. Ocak 1926’da Türkiye ile Mısır arasında “en ziyade müsaadeye mazhar devlet” statüsü temeline dayanan bir *modus vivendi* imzalanmıştır⁷⁷. Bu *modus vivendi*’nin süresi bitince 8 Haziran 1927’de iki yıl süreli yeni bir anlaşma yapılmıştır⁷⁸. Türkiye ile Mısır arasında 1929 yılına gelindiğinde halen bir ticaret anlaşması yapılamamıştır. Daha önce yapılan anlaşmanın geçerlilik süresinin dolduğu Mısır Elçiliği tarafından bildirilince ticari ilişkilerin zarar görmemesi için 9 Mayıs 1929 tarihinde Mısır Hükümeti ile her üç ayda kendiliğinden yenilenen yeni bir *modus vivendi* yapılmasına karar

72 **BCA**, 21 Şubat 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.94.4., Akça, a.g.m., s. 1174. Bakanlar Kurulu 21 Mart 1926 tarihinde aldığı karar ile Mısır’a Ankara’da Çankaya Aşağı Ayrancı’da elçilik binası tahsis etti ve Mısır Elçiliği burada çalışmalarına başladı. **BCA**, 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

73 **BCA**, 10 Mayıs 1925, fon kodu: 30.11.1.0, yer no:13.19.19.

74 Özgiray, a.g.m., s.7., Profesyonel bir asker olan Muhittin Paşa İngiltere’nin Kahire Büyükelçisine göre, Mısır’daki İngiliz karşıtı gruplarla bağlantısı olup olmadığı belli olmayan şüpheli bir isimdir. **NA**, FO, 141/441, Mısır Yabancı Misyon Başkanları 1924, 27 Nisan 1924.

75 Haluk Ülman, “Türk Dış Politikasına Yön Veren Etkenler (1923-1968) I” **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 23, No: 3, Yıl: 1968, s. 268.

76 Özgiray, a.g.m., s.7., **NA**, FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, G. Clerk’tan A. Henderson’a, 03Şubat 1930.

77 Bulut, a.g.m., s.549., **BCA**, 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

78 **BCA**, 08 Haziran 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 24.37.6.

verilmiştir⁷⁹. Ancak, Mısır bu anlaşmada Türk tebaaya kapitülasyonlardan yararlanma hakkı vermemiştir⁸⁰.

1927 yılında Mısır Kralı Fuad'ın İtalya'ya yaptığı seyahat esnasında verdiği bir demeçte, Türkiye ve Mısır'ın kardeş olduğu ve Mısır'ın Türkiye'yi "ağabey" olarak gördüğü ve iki ülke arasında "ayrılık gayrılık" olmadığı yolunda beyanda bulunması iki ülkeyi birbirine yaklaştırmıştır⁸¹. 1928 yılına gelindiğinde bu yakınlaşma devam etmiştir. Bu yakınlaşmada İngiltere ve Mısır ilişkilerinde yaşanan gerilim oldukça etkili olmuş, İngiltere ile ilişkilerini tam olarak normalleştiremeyen Türkiye'de Mısır'a karşı sempati yaratmıştır⁸².

Öte yandan Türkiye'de yeni kurulan rejime ve inkılaplara yönelik eleştiriler bu dönemde de devam etmiştir. Ankara, Mısır basınında Türkiye hakkında çıkan yazılardan rahatsızlık duyunca bu yazılara son verilmesi için Kahire Elçisi aracılığıyla Mısır Hükümeti nezdinde girişimde bulunmuştur⁸³. Bu teşebbüsler sonucunda Türkiye karşıtı yazıların yoğun bir şekilde yayınlandığı Sada-yı Hak Gazetesi kapatılmıştır⁸⁴. Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti ve onun Cumhurbaşkanı hakkında yaptığı yayınlar sebebiyle Musavat Gazetesi'nin sahibi Hafız İsmail, Kahire Valiliği'ne çağrılarak sert bir şekilde uyarılmıştır. Bunun yanı sıra, Türkiye karşıtı olan bir başka gazete El Feth Gazetesi hakkında kanuni işlem de başlatılmıştır⁸⁵. 1926'dan 1929'a kadar Mısır'da yayınlanan El Cedid Gazetesi⁸⁶, Sada-yı Hak Gazetesi⁸⁷, Al Ahbar Gazetesi⁸⁸, Al Muazzam Gazetesi⁸⁹, Osmanlı

79 **BCA**, 09 Mayıs 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 4.31.3.

80 Özgiray, a.g.m., s.7., **NA**, FO, 371/13096, Türkiye Yıllık Raporu 1927, G. Clerk'tan, A. Chamberlain'e, 27 Şubat 1928.

81 Bulut, a.g.m., s.542., **BCA**, 09 Ağustos 1927, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.10.

82 Özgiray, a.g.m., s.7. , **NA**, FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, G. Clerk'tan, A.Chamberlain'e, 6 Şubat 1929.

83 Okur, a.g.m., s.203., **BCA**, 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.14.

84 Melek Çolak, "Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938)", **Karadeniz**, Sayı: 6, Bahar 2010, s. 28., **BCA**, 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.14.

85 Bulut, a.g.m., s.543., **BCA**, 06 Ocak 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.12.

86 **BCA**, 12 Eylül 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 20.58.8.

87 **BCA**, 27 Şubat 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 23.11.15.

88 **BCA**, 13 Temmuz 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:25.44.1.

89 **BCA**, 11 Ağustos 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 25.46.7.

Gazetesi⁹⁰, El Fetih Gazetesi⁹¹ ve La Question⁹² adlı Fransızca dergi gibi yayınların bazen Kürtçülük propagandası yaptığı gerekçesiyle bazen de hükümet aleyhine yayınları sebebiyle Türkiye'ye sokulması yasaklanmıştır.

Atatürk Döneminde Türkiye ve Mısır Arasındaki Krizler

Türkiye ve Mısır arasında ilk ciddi kriz 1928'de meydana gelmiştir. Mustafa Kemal Paşa, o yıl Mısır Kralı Fuad'ın doğum gününde ve tahta çıkışının yıl dönümünde kutlama telgrafı yollamamış ve Kral Fuad bundan büyük rahatsızlık duymuştur. Kral Fuad buna cevap olarak Türkiye'nin millî günlerini telgraf ile tebrik etmediği gibi, Kahire'deki Türk Elçiliği'nin düzenlediği törenlere Mısırlı bürokratların katılmasını yasaklamıştır⁹³.

Türkiye-Mısır ilişkilerinde bu dönemde bir diğer sorun ise Mısır'da yaşayan Türkleri mağdur eden Mısır Milliyet Yasası olmuştur. Yasaya göre Mısır vatandaşı olabilmek için hem soy bakımından Mısırlı olmak hem de Mısırdaki doğmak gerekmektedir. Bu durum Mısır'da yaşayan Türklerin mağdur olmasına sebep olmuştur⁹⁴. Türk Hükümeti bu konuda girişimde bulunmuş ve Mısır'daki Türk vatandaşları ile Mısır Hükümeti arasındaki uyuşmazlıklara, karma mahkemelerin bakmasını talep etmiştir. Ancak, Mısır Hükümeti bu talebi kabul etmemiştir. Türkiye bu duruma sert tepki göstermiş; hatta Kahire Elçisi Türkiye'ye tatil için geldiğinde tekrar Mısır'a gönderilmemesi dahi tartışılmıştır. Ancak bundan daha sonra vazgeçilmiştir. Türkiye elçisi Muhittin Paşa bu sorun ile ilgili olarak İskenderiye'de tatil yapan Kral Fuad ile görüşmek istemiştir. Ancak, Kral Fuad'dan randevu almasına rağmen görüştürülmeyen Muhittin Paşa'nın İskenderiye'deki sarayın bekleme salonundan yetkililerin suratına kapıyı çarparak ayrılması yeni bir krize neden olmuştur. Muhittin Paşa'nın bu hareketi Mısır Dışişleri Bakanlığı'nca Türk Hükümeti'ne rapor edilmiş ve Muhittin Paşa'nın özür dilmesi ile bu olay kapanmıştır⁹⁵.

90 **BCA**, 14 Kasım 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 1.2.13.

91 **BCA**, 25 Temmuz 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:4.40.10.

92 **BCA**, 16 Mayıs 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 19.30.2.

93 Özgiray, a.g.m., s.7., İngiliz Büyükelçisi'ne göre Mustafa Kemal Paşa'nın bu davranışının altında yatan sebep onun Arap monarşilerine duyduğu antipatinin bir sonucuydu. **NA**, FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, G. Clerk'tan, A.Chamberlain'e, 6 Şubat 1929.

94 Özgiray, a.g.m., s.7., **NA**, FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 03Şubat 1930.

95 Özgiray, a.g.m., s.8., Türkiye, Mısır'ın bu konudaki tutumunda İngiltere'nin etkili olduğunu düşünüyordu. Ancak Ankaradaki İngiliz Büyükelçisi İngiltere'nin bu süreçte Mısır'ı yöneten-

Türkiye, Mısır Milliyet Yasası'ndan kaynaklanan sorunu çözmek için bu defa İngiltere üzerinden harekete geçme kararı almıştır. Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi G. Clerk'e başvurarak İngiliz Mandası olan Mısır'daki Türk uyrukluların can ve mal güvenliğini güvence altına almasını istemiş; ancak bundan da bir sonuç alınamamıştır⁹⁶. Bu konuda gerginlik devam ederken, Mısır Hükümeti önemli bir jest yapmış ve Ankara'daki elçiliği aracılığı ile Karadeniz bölgesinde meydana gelen sel ve Ankara'da meydana gelen yangın felaketinde zarar gören "necip hemşire millete" hitaben iki kez Kızılay aracılığı ile yardımda bulunmuştur⁹⁷.

Atatürk dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerinde bir başka gerginlik konusu uyuşturucu üretimi ve ticaretidir. ABD'nin Türkiye'deki afyon üretimini sınırlandırmaya yönelik baskısı başladıktan kısa bir süre sonra ABD'nin teşvikiyle Mısır'dan da bu yönde tepkiler gelmeye başlamıştır⁹⁸. Kahire Polis Müdürü Russell Paşa'nın hazırladığı rapora göre, Türkiye'deki yasal mevzuat uyuşturucu ticaretini kolaylaştırmaktaydı⁹⁹. Russell Paşa bu konuyu uluslararası alana da taşıyarak Türkiye'yi Cenevre'de uyuşturucu meselesini görüşmek üzere toplanan konferansta şikâyet etmiş ve El Keşkül adlı haftalık bir mizah dergisinde yayınlanan karikatürde Mustafa Kemal Paşa uyuşturucu satıcısı olarak resmedilmiştir. Türkiye'nin Kahire Elçisi Muhittin Paşa, hükümetinin bu karikatürden duyduğu rahatsızlığı aktarmıştır¹⁰⁰. Bu gelişmeler üzerine Bakanlar Kurulu'nun 15 Şubat 1931'deki kararı ile uyuşturucu madde satış ve ihracına ciddi kısıtlamalar getirmiştir. Türkiye'nin Kahire Elçisi bu kararı hemen Mısır Dışişleri Bakanı'na göndermiş ve Mısır Dışişleri Bakanı Muhittin Paşa'ya karardan duyduğu memnuniyeti ifade etmiştir. Türkiye'nin uyuşturucu imalatını engellenmeye yönelik attığı adımlar ile birlikte bu konu Türkiye-Mısır ilişkilerinde sorun olmaktan çıkmıştır¹⁰¹.

dirmedigine dair Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras'ı ikna etmiştir. **NA**, FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 18 Şubat 1931.

96 Özgiray, a.g.m., s.8., **NA**, FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 18 Şubat 1931.

97 **BCA**, 14 Eylül 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 120.851.19.

98 Bulut, a.g.m., s.543.

99 **BCA**, 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.17.

100 Bulut, a.g.m., s.544-545., **BCA**, 27 Aralık 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.8.

101 Bulut, a.g.m., s.545., **BCA**, 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:178.230.2.

Türkiye ve Mısır İlişkilerinde Yumuşama

1930'ların başına geldiğinde Türkiye'den Mısır'a yönelik sıcak mesajlar gitmeye başlamıştır. Başbakan İsmet İnönü 21 Ekim 1931'de El Ahram Gazetesi'ne verdiği demeçte Mısır'ın milli davası olan bağımsızlık fikrine Türkiye'nin sempati ile baktığını ve imkânları dahilinde destekleyeceklerini belirtmiştir¹⁰². Bu arada Mısır basını da Türkiye'deki gelişmeleri yakından izlemeye devam etmiştir. Genelde, Türkiye aleyhinde makale ve haberlere yer veren Es-Siyasiye Gazetesi 16 Haziran 1930'da dünya ekonomik krizi sonrasında Türkiye'nin izlediği ekonomi politikalarından övgü ile bahsetmiştir¹⁰³. Yine Es-Siyasiye Gazetesi'nde 1 Ekim 1930'da¹⁰⁴ ve El Ahram'da, 7 Eylül 1930'da¹⁰⁵ yayınlanan makalelerde Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulması ve Türkiye'deki iç politik gelişmeleri konu eden haberler yayınlanmıştır. Ankara da Kahire Elçisi aracılığıyla 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Mısır'daki etkilerini yakından izlemiştir. Kahire Elçisi¹⁰⁶ ve İskenderiye Ticaret Temsilciliği tarafından bu konuda hazırlanan raporda Mısır'da yapılan devalüasyonun özellikle fellahları ve büyük toprak sahiplerini olumsuz etkilediği belirtilerek hükümetin aldığı tedbirler eleştirilmiştir¹⁰⁷.

Mısır'da Türkiye'deki siyasi gelişmeler yakından takip edilirken, Türkiye de Mısır iç politikasında meydana gelen olayları yakından takip etmiştir. Vaft Partisi'nin 1929 yılının başından itibaren saraya yönelik başlattığı gösteriler İngiliz mallarını boykot etmeye doğru genişleyerek devam etmişti¹⁰⁸. 15 Mart 1929'da Kahire'de Abidin Sarayı önündeki gösteri hükümet tarafından şiddetle bastırılınca Vaft Partisi lideri Nasah Paşa, Kral'a ve Mısır halkına hitaben bir bildiri yayınlamış; bu bildiri yayınlanmadan önce Türkiye'nin Kahire Elçiliğine

102 Bulut, a.g.m., s.545., **BCA**, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.6

103 Çolak, a.g.m., s. 31-32, **BCA**, 17 Temmuz 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 166.153.13.

104 **BCA**, 09 Ekim 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.26.

105 **BCA**, 07 Eylül 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.25. El Ahram'da 19 Ekim 1931'de çıkan haberde ise Türkiye'nin Fransa'dan kredi alırken ülkenin bağımsızlığına zarar verecek adımlardan nasıl kaçındığından bahsedilmiştir. **BCA**, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:244.650.7.

106 **BCA**, 22 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.5. ve **BCA**, 14 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.796.4.

107 **BCA**, 11 Kasım 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.12.

108 Marius Deeb, **Party Politics in Egypt the Wafd its Rivals 1919-1939**, London, 1979, s. 146-147.

ulaştırılmıştır¹⁰⁹. Bu gösteriler sonrası, Türkiye'nin Kahire Elçisi hazırladığı raporda, Kral Fuad ile Mısır Başbakanı Mehmet Mahmut Paşa arasındaki ilişkilerin bozulduğunu ve Mehmet Mahmut Paşa Hükümetinin sadece İngilizlere dayandığını Ankara'ya bildirmiştir¹¹⁰. Türkiye'nin Kahire Elçisi'ne göre, Mehmet Mahmut Paşa, Lord Loyd'un sınıf arkadaşıdır ve bu yüzden onun tarafından kollanmaktadır¹¹¹. Yine 1931'de Kral Fuad rejimine karşı Vaft Partisi önderliğinde meydana gelen olaylar Türkiye tarafından yakından izlenmiş, sarayın olayları bastırmak için şiddet kullanacağı ve de durumun tamamen kontrolden çıkması durumunda ise İngiltere'nin doğrudan müdahalede bulunabileceği dile getirilmiştir. Türk Hükümeti bu dönemde Mısır'da büyük karışıklıklar çıkmasından endişe etmiştir¹¹².

Türkiye ve Mısır, İslam dünyasını ilgilendiren önemli gelişmeler hakkında görüşmelerine bu süreçte devam etmiştir. Kudüs'ün durumu ve bölgeye yönelik devam eden Yahudi göçü ile ilgili olarak, 7 Aralık 1931'de toplanan Kudüs İslam Konferansı hakkında Türkiye ile Mısır karşılıklı fikir alışverişinde bulunmuştur. Türkiye'nin Kahire Maslahatgüzarı ile Mısır Dışişleri Bakanı Abdülfettah Yahya Paşa arasında bu konuda yapılan görüşmede, her iki taraf da kongrede hilafet meselesinin gündeme gelme ihtimalinden rahatsızlık duyduklarını belirtmişlerdir¹¹³. Kongre öncesinde Kudüs Müftüsü verdiği demeçte, kongrede ne Mısır'ın iç işlerinin ne de hilafet meselesinin gündeme gelmeyeceğini açık bir şekilde belirtmiştir¹¹⁴. Ancak, Türk Hükümeti Mısır Kralı Fuad'ın eski Osmanlı hanedanı mensuplarına yönelik ilgisini yakından takip etmeye devam etmiştir¹¹⁵.

1932 yılına gelindiğinde Mısır'dan Türkiye'ye yönelik sıcak mesajlar verilmeye devam etmiştir. Al Ahram Gazetesi, Türkiye'nin siyasetini "Batı aracılığıyla güçlenmek ve Doğu'nun dostluğunu kazanarak burada nüfuz sahibi olmak" olarak özetlemiş ve Türkiye'nin bu yöndeki dış politikasını övmüştür¹¹⁶.

109 **BCA**, 24 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.16.

110 **BCA**, 07 Mayıs 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.18.

111 **BCA**, 22 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.15.

112 **BCA**, 26 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.2.

113 **BCA**, 02 Aralık 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 229.544.7.

114 **BCA**, 26 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:229.543.28.

115 **BCA**, 10 Aralık 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.385.18.

116 **BCA**, 05 Mayıs 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 240.619.29.

Fes Olayı

Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerindeki ciddi krizlerden biri 1932’de yaşanan “Fes Olayı”¹¹⁷ dir. Fes Olayı, Türkiye-Mısır ilişkilerinde aniden gelişen bir olay olmaktan ziyade, iki ülke arasındaki rejim farkının uzun zamandır yarattığı gerilimin bir sonucudur. Krize ismini veren “fes” Mısır’da geleneksel bir başlık olarak kullanılırken, Türkiye’de 1925’de yapılan Şapka İnkılabı ile yasaklanmış ve yerine şapka kullanımı getirilmiştir¹¹⁸. Mustafa Kemal Paşa, Şapka İnkılabı ile Türk toplumunun medeni ülkelerden bir farkı olmadığını göstermek istemiş ve fesi yenilik ve medeniyet düşmanlığının sembolü olarak görmüştür¹¹⁹.

Türkiye-Mısır ilişkilerinde ciddi bir krize yol açan Fes Olayı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıldönümü münasebetiyle 29 Ekim 1932’de Türkiye’deki yabancı misyon şeflerine verilen yemekte yaşanan bir olayla patlak vermiştir. Yemekte bulunan İngiliz Büyükelçisi’ne göre Mustafa Kemal Paşa resepsiyon sırasında Mısır’ın Ankara Elçisi Hamza Bey ile fes giymesi sebebiyle tartışmış ve elçinin başındaki fesi eliyle vurarak düşürmüştür. Mısır Elçisi bu tartışmadan sonra resepsiyondan ayrılmıştır. Olayın ertesi günü Türk Dışişleri Bakanı, Mısır Elçisi’ni ziyaret ederek özür dilemiş, ancak hadise bu özürle rağmen büyümüş ve elçi olayı hükümetine rapor etmiştir. Bunun üzerine Mısır, Türkiye’ye çok sert bir üslubu olmayan nota vermiştir. Türkiye’de olayın tekrarlanmayacağını belirterek özür dilemiş ve olay yatışmıştır¹²⁰. İki ülke arasındaki gerginliğin hızla yatışmasında, Türk Dışişleri Bakanlığı’nın yoğun ve yatıştırıcı siyaseti¹²¹ ile İngiltere’nin Kahire’deki Yüksek Komiseri Sir Percy Lorine’nin araya girmesi etkili olmuştur¹²².

117 Fes olayının detayları için bkz. Şimşir, Bilal, “Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933)”, **Bellekten**, C XLVIII, S 189-190, Ocak-Nisan 1984. Bu makalede Fes Olayında İngiltere’nin hadisenin büyümesi için uğraştığına dair iddialar vardır.

118 Yılmaz, “Türkiye’deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının...”, s.101.

119 Mustafa Kemal Atatürk, **Nutuk 1919-1927**, Yayına Hazırlayan. Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998, s. 605.

120 Özgiray, a.g.m., s. 3-4. **NA**, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, G. Clerk’tan, J. Simon’a, 17 Ocak 1933.

121 Bilâl N. Şimşir, **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993, s. 351-361.

122 Özgiray, a.g.m., s. 3-4. **NA**, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, G. Clerk’tan, J. Simon’a, 17 Ocak 1933.

Fes Olayı ile başlayan gerilim kısa sürede yatışsa da ilişkilerde normalleşme hemen gerçekleşmemiştir. Fes Olayı sonrası ilişkilerin normalleşmesi için ilk ciddi adım Mustafa Kemal Paşa tarafından atılmış, onun ani bir karar ile 26 Mart 1933'te Mısır Büyükelçiliği'ne giderek Kral Fuad'ın doğum günü münasebetiyle yapılan kutlamaya katılmasıyla Mısır tarafı yumuşamıştır¹²³.

Bu krizin yatışmaya başladığı günlerde Türkiye, Mısır ile ilişkileri geliştirmek için, önemli bir adım daha atmış ve 31 Ocak 1933'de boş bulunan Kahire Orta Elçiliği'ne Büyükelçilik müsteşarı Mehmet Ali Şevki (Alhan) Bey'in atanmasına karar vermiştir¹²⁴.

II. Dünya Savaşı'na Doğru Türkiye-Mısır Yakınlaşması

1934 yılına gelindiğinde, Mısır basınında Türkiye hakkında övücü makaleler yayınlanmaya başlaması iki ülke arasındaki gerilimin azaldığının göstergesidir. El Mukattam Gazetesi'nde¹²⁵ yayınlanan ve Mustafa Kemal Paşa'yı öven onun mütevazılığına vurgu yapan makaleler bu yumuşamanın önemli göstergelerindedir¹²⁶. Aynı gazetenin 26 Ekim 1934 tarihli sayısında İsmet Paşa ve onun savaş yıllarındaki kahramanlıkları ile siyasi sahadaki başarıları hakkında oldukça övücü bir makale yayınlanmıştır¹²⁷. Yine El Mukattam Gazetesi'nde çıkan "Yeni Türkiye" adlı makalede ve "İsmet Paşa" adlı bir başka makalede İsmet Paşa tanıtılmış ve Türkiye'deki eski ve yeni rejim arasındaki farka dikkat çekilmiştir¹²⁸. Bu dönemde Mısır basınında Türkiye'nin bölgedeki önemine işaret eden yazılar da yayınlanmıştır. Örneğin, El Ahram Gazetesi'nde 6 Ocak 1934'de yayınlanan makalede Türkiye'nin dış politikası ele alınmış ve İtalya tehlikesi sebebiyle Türkiye'nin Balkan devletleri ve Sovyetler Birliği ile iyi ilişkiler geliştirdiğinden bahsedilmiştir¹²⁹.

123 Özgiray, a.g.m., s. 4.

124 **BCA**, 21 Ocak 1933, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 33.6.7. Mehmet Ali Şevki Bey 15 Haziran 1931'den itibaren Kahire Elçiliğinde Başkâtip olarak görev yapmaktaydı. bk.: **BCA**, 15 Haziran 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 63.15.11.

125 **BCA**, 25 Ocak 1934, fon kodu: . 490.01.0.0, yer no: 607.102.8.

126 Okur, a.g.m., 206-209., **BCA**, 18 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.3.

127 **BCA**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4.

128 Çolak, a.g.m., s.27., **BCA**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4., **BCA**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 85.192.4.

129 **BCA**, 03 Şubat 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 221.489.7.

Mısır basınında çıkan bu haberlerle Mısır'da Türkiye lehine bir kamuoyu yaratılması amaçlanmıştır. Aynı günlerde Türk Hükümeti de Mısır'da propaganda amaçlı çeşitli yayın faaliyetlerinde bulunmuştur. Hüseyin Remzi Bey¹³⁰ tarafından "Muahadenet" ve "Yeni Türkiye" adı ile yayınlanan gazeteler Türkiye'nin bu amaçla desteklediği yayınlardandır. Muahadenet ve Türkiye'nin propagandasını yapan bir diğer yayın olan An Anba-ul Şarkiya adlı bülten 1937'de yayınlarına son vermiştir. Ancak Kahire'deki Elçilik yetkilileri, Türkiye'nin propagandası için büyük önem taşıdığına her fırsatta dikkat çekerek, bu yayınların tekrar çıkarılması için Anadolu Ajansı Muhabiri Ziya Danışman'a aylık 200 lira tahsis edilmesini sağlamıştır¹³¹.

Türkiye-Mısır ilişkilerinde 1934 yılında meydana gelen en önemli gelişmelerden biri İngiltere'nin Ankara'ya Büyükelçi olarak Sir Percy Loraine'ni, ataması olmuştur. Mısır'da İngiliz Yüksek Komiseri olarak görev yapan ve 1932'deki Fes Olayı'nın yatışmasında etkili olan Loraine, Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Tefik Rüştü Bey, Mısır ile ilgili politika belirlerken sık sık büyükelçi ile istişarede bulunmuştur¹³². Mısır'ın dış politikasında İngiltere'nin belirleyici güç olduğu Türkiye'nin Kahire Elçisi'nin Mısır ile ilgili hazırladığı 1934 yılına ait yıllık raporunda da belirtilmiştir. Elçi raporunda, Mısır Hükümeti'nin Türkiye ile bir dostluk anlaşması yapmaya hazır olduğunu ve sarayın böyle bir anlaşmanın her iki tarafın çıkarına olduğu yönünde ikna edildiğini bildirmiştir¹³³. Aynı günlerde, Mısır Hükümeti uzun süreden beri müzakereleri devam eden ikili anlaşma ile ilgili taleplerini Ankara'daki elçisi aracılığıyla Türk Hükümeti'ne iletmiştir. Bu taleplerden ilki; Türkiye'nin Mısır'dan kapitülasyon türü ayrıcalıklar istememesi, ikincisi ise Türkiye'nin Mısır kraliyet ailesi

130 Hüseyin Remzi Bey hakkında yabancı hükümetler hesabına çalıştığı, elçilik görevlilerini yanılttığı, elçilikten resmi evrakı çaldığı ve çıkarmakla görevli olduğu gazeteyi iyi bir şekilde çıkarmadığına dair ihbarlar vardı. Kahire Elçisi bu iddiaların doğru olmadığını; sadece gazetenin daha iyi şartlarda çıkarılabileceğini belirten yazısını Türk Dışişleri Bakanlığı'na yollamıştır. Bknz. **BCA**, 08 Mayıs 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.1.

131 Bulut, a.g.m., s. 554., **BCA**, 10 Aralık 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.557.5.

132 Şimşir, **Doğunun Kahramanı...**, s.318.

133 **BCA**, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2. Türkiye, İngiltere'nin Mısır'ın dış politikasını belirleyen temel aktör olduğunun farkındadır. Bu yüzden, Londra'daki elçisi aracılığı ile İngiltere ile Mısır arasındaki ilişkileri yakından takip etmiştir. Londra Büyükelçisi 1934'te Ankara'ya İngiltere'nin Kral Fuad'dan desteğini çekerek Mısır halkı ve muhalifler nezdindeki yerini güçlendirmeye çalıştığını rapor etmiştir.

mensuplarının Mısır tebaası olduğunu kabul etmesiydi. Tevfik Rüştü, Mısır'ın bu taleplerini İngiltere Büyükelçisi Lorain'le görüşmüş ve Lorain anlaşmanın bir an önce yapılmasını tavsiye etmiştir. Ancak, hem Türkiye hem de Mısır'ın bu anlaşmadan beklentisi sınırlıdır. Her iki taraf da dost ülke olmayı ve iyi komşuluk ilişkileri geliştirmeyi istemekle birlikte, ilişkilerin kapsamının daha fazla gelişmesini rejim farkı gibi sebeplerden dolayı çok da fazla arzulamamışlardır¹³⁴.

1934 yılı içinde Mısır Kralı Fuad'ın Türkiye'yi ziyaret edeceğine dair yabancı basında bazı haberler çıksa da böyle bir ziyaret gerçekleşmemiştir. 1935'de beş yıldır Türkiye'de görev yapan Mısır Elçisi Hamza Bey değiştirilmiş ve yerine Mofty El Gazzaerly 28 Ekim 1935'de Atatürk'e güven mektubunu sunarak görevine başlamıştır¹³⁵.

İtalya'nın 1935 sonrası Akdeniz dünyasını tehdit eden tutumu, Türkiye ve Mısır'ı birbirine yaklaştırmıştır. Artık Mısır kamuoyunda Türkiye ve Atatürk daha sık konuşulmaya başlanmıştır. İskenderiye Genç Hristiyanlar Cemiyeti üyeleri Şubat 1936'da Atatürk'ü siyaset alanında halen hayatta olan en büyük adam seçmiştir. Bu seçimde, İngilizlerin yönlendirmeleri de etkili olmuştur¹³⁶. Temmuz 1936'da profesörler eşliğinde 90 Mısır'lı üniversite öğrencisi İstanbul'u ziyaret etmiştir. Misafirler Çanakkale'den geçerken 1915'te şehit olan Türk askerleri anısına denize çelenk bırakmış ve İstanbul'da valinin de katıldığı bir tören düzenlenmiştir. Törende misafir grubun lideri Çanakkale Savaşları, Atatürk ve Türk askerini öven bir konuşma yapmıştır¹³⁷.

Bunun gibi ziyaretler sayesinde 1936 yılına gelindiğinde Türkiye ile Mısır ilişkileri önemli yol kat etmişti. Fakat Türkiye'nin Mısır'la ilgili rahatsızlıkları tam olarak ortadan kalkmamıştı. Örneğin, eski Şeyhülislam Mustafa Sabri tarafından yazılan ve Kahire'de Arapça olarak basılan kitabının¹³⁸ ve Kahire'de Ermenice yayınlanan "Arev" adlı gazetenin¹³⁹ Türk inkılabına yönelik zararlı un-

134 Özgiray, a.g.m., s.5., NA, FO, 371/19037, Türkiye Yıllık Raporu 1934, P. Lorain'den J. Simon'a, 31 Ocak 1935.

135 Şimşir, **Doğunun Kahramanı...**, s.318.

136 BCA, 22 Şubat 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.12.

137 Özgiray, a.g.m., s.5., NA, FO, 371/20866, Türkiye Yıllık Raporu 1936, P. Lorain'den, A. Eden'e, 28 Ocak 1937.

138 BCA, 14 Ocak 1935, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 57.65.18.

139 BCA, 15 Ocak 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 61.10.15.

surlar içerdiği gerekçesi ile yurda sokulması yasaklanmıştır. Üstelik, Türkiye'nin Kahire Elçisi Mehmet Ali Alhan bazı gönül ilişkileri sebebiyle Mısır Hükümeti nezdindeki saygınlığını kaybetmişti¹⁴⁰.

Tüm bunlara rağmen aynı günlerde Mısır gazetelerinde Türkiye ile Mısır arasındaki anlaşma için müzakerelerin sonuna gelindiği yazılıyordu. El Cihat Gazetesinde 8 ve 13 Temmuz 1936'da yayınlanan makalelerde iki ülke arasındaki dostluk anlaşmasının yaz sonuna kadar imzalanacağı; hatta imza için Başbakan İsmet İnönü'nün bizzat Kahire'ye geleceği iddia edilmiştir. Mısır Dışişleri Bakanı Ekrem Ebeyet Paşa Türkiye'yi ziyaret etmek istediğini ve Türkiye-Mısır ilişkilerinin sağlam temellere dayanmasını arzu ettiğini açıklamıştır¹⁴¹. Uzun süredir müzakereleri devam eden anlaşma sürecinin ilerlemesinde, Türkiye'nin Mısır'dan istediği bazı ayrıcalıklardan vazgeçmesi ve Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne üye olması için verdiği destek etkili olmuştur. Mısır Hükümeti, Ankara Elçisi aracılığıyla Ankara'dan Mısır'ın Milletler Cemiyeti'ne üyeliği konusunda destek istemiştir. Türkiye, bu desteği İngiltere Büyükelçisi'nin onayını aldıktan sonra vermiştir. Nihayetinde, 28 Mayıs 1937'de Milletler Cemiyeti Başkanlığını üstlenen Tevfik Rüştü Aras, Mısır'ın Cemiyet'e katılmasını sağlamıştır. Türkiye, böylece eski bir Osmanlı eyaleti olan Mısır'ın yöneticilerine eşitlik esasına dayanan bir politika ile yaklaştığını göstermiştir¹⁴².

Türkiye-Mısır ilişkilerinde bu gelişmeler yaşanırken Mısır, İngiltere ile 1936 Antlaşmasını yaparak bağımsızlığına kavuşmuştur. Türkiye bu antlaşmanın müzakere sürecini ve sonuçlarını Kahire Elçiliği aracılığıyla yakından takip etmiştir¹⁴³. Mısır'ın bağımsızlığı Türkiye için sürpriz bir gelişme olmamıştır. Türkiye'nin Kahire Elçisi'nin 1934 yılına ait değerlendirme raporunda İngilizlerin yıllardır Mısır'ı sömürmekte olduğunu; Mısır'da İngiltere'ye yönelik tepkilerin artması nedeniyle, İngilizlerin, Mısır'ın bağımsızlığına yönelik hareketlere eskisi kadar şiddetle karşı çıkamayacağı belirtilmiştir. Aynı raporda, Mısır'daki işgali sonlandırırsa bile İngiliz kuvvetlerinin Süveyş Kanalı çevresinde kalmaya devam edeceğine vurgu yapılmıştır¹⁴⁴.

140 **BCA**, 23 Ekim 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.22.

141 **BCA**, 28 Ağustos 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.17.

142 Özgiray, a.g.m., s. 6-7.

143 **BCA**, 02 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.19., **BCA**, 15 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.21.

144 **BCA**, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

1936 İngiliz-Mısır Antlaşması'nın ardından Mısır Hükümeti tam bağımsızlığını sağlamak için 12 Nisan 1937'de Montreux'da kapitülasyonların kaldırılması için bir konferans toplanması çağrısı yapmıştır. Mısır, konferans öncesi ilgili devletlere sunduğu notada, Türkiye ve İran'da olduğu gibi Mısır'da da kapitülasyonların kaldırılması gerektiğini ifade etmiştir¹⁴⁵. Bu notada Türkiye'nin Batılı devletlere karşı elde ettiği zaferlerin Mısır için örnek teşkil ettiğini bize göstermektedir. Zaten Türkiye 1934'de İstanbul'da toplanan Uluslararası Parlamentolar Birliği toplantısında, Mısır'ın kapitülasyonlar meselesini gündeme geldiğinde, Mısır'a destek vermiştir¹⁴⁶. İsmet İnönü, El Mukattam Gazetesi muhabiri Sabit Bey ile yaptığı bir görüşmede Türkiye'nin Mısır'a bu konuda desteği bir vazife olarak gördüğünü belirtmiştir. Sabit Bey'de bu desteğin Mısır açısından büyük önem taşıdığını görüşmede ifade etmiştir¹⁴⁷.

Kral Faruk'un Tahta Çıkışı ve Türkiye-Mısır İlişkilerine Etkisi

1936 İngiliz-Mısır Antlaşması'ndan kısa süre önce 28 Nisan 1936'da Kral Fuad ölmüştür. Kral Fuad'ın son yıllarında Türkiye-Mısır ilişkilerinde yakınlaşma sağlansa da soğukluk aşılamamıştır. Kral Fuad'ın Doğu dünyasının liderliğini üstlenme arzusu ve Türklerin Doğu'ya sırtını döndüğü yolundaki şikâyetleri soğukluğun temel sebebi olmuştur. İngiliz Dışişleri Bakanlığı'na göre ise ilişkilerin 1936'ya kadar gelişmemesi Atatürk'ün Kral Fuad'a karşı duyduğu "düşmanlıktan" kaynaklanmıştır¹⁴⁸. Türkiye'nin Kahire Elçisi eski Kral'ın cenaze merasimine katılmıştır¹⁴⁹. Cenazeye Atatürk'ün talimatı ile mükellef bir çelenk gönderilmiş ve Türk Elçi'nin cenazeye "fevkalade elçi" sıfatı ile katılması Mısır Hükümeti tarafından iki ülke arasındaki dostluğun göstergesi olarak yorumlanmıştır¹⁵⁰. Türkiye'nin Kahire Elçisi 29 Temmuz 1937'de Kral Faruk'un Abidin Sarayı'ndaki taç giyme törenine de katılmıştır. Türkiye'nin Kahire Elçi-

145 **BCA**, 15 Kasım 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.

146 **BCA**, 26 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.4.

147 **BCA**, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4. Zaten Türkiye Mısır'ın izin vermemesi sebebiyle hakkı olduğu halde bu kapitülasyonlardan yararlanmıyordu. **BCA**, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

148 Mustafa Sıtkı Bilgin, **Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era**, IB Tauris, London & New York, 2008, s. 99.

149 **BCA**, 18 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.13.

150 **BCA**, 04 Ağustos 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.23.

si, Dışişleri Bakanlığı'na yolladığı raporda bu törenle ilgili olarak iki noktanın üzerinde durmuştur: İlk olarak, tören esnasında eski Osmanlı Padişahları gibi kılıç kuşanma benzeri dini ritüeller içeren bir törenin yapılmasına Nasah Paşa Hükümeti'nin itiraz ettiği ve bunun sonucu olarak Kral'ın sade bir tören ile taç giydiği belirtilmiştir. Üzerinde durulan ikinci nokta ise, bağımsız Mısır'ın ilk Kralı olan Faruk'un şerefine verilen ziyafette kendisi ile on dakika sohbet ettiği diğer yabancı temsilcilerin ellerini sıkmakla yetinirken İngiliz Büyükelçisi ile uzun uzun görüşme yaptığıdır¹⁵¹.

Kral Faruk'un tahta çıkmasından sonra Türkiye-Mısır arasındaki ilişkilerdeki iyileşme devam etmiştir. İki ülke arasındaki ilişkilerde bu hızlı iyileşmede Mısırlı aydınların aradaki gerginliklere rağmen Türkiye'deki inkılapları yakından takip etmeleri etkili olmuştur¹⁵². Ayrıca, Mussolini idaresindeki İtalya'nın yayılmacı siyaseti Türkiye ile Mısır'ın birbirine daha fazla yakınlaşmasını sağlamıştır. İtalya'da Mart 1934'de düzenlenen İkinci Beş Yıllık Faşist Kongre'de Mussolini'nin İtalya'nın tarihi emellerinin Asya'da ve Afrika'da olduğunu açıklaması, İtalya ile Akdeniz'i paylaşan Türkiye'de ve Mısır'da endişelere yol açmıştır¹⁵³. Türkiye'nin İtalya'nın yayılmacı emelleri konusundaki kaygıları Mısır basınında da tartışılmıştır. Türkiye'nin Boğazlar meselesinin yeniden ele alınması yönündeki talebine İngiltere'nin destek verdiği; ayrıca Türkiye'nin İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasına karşı çıkmasıyla ortaya çıkan Türk-İngiliz yakınlaşmasının askeri bir ittifaka dönüşebileceği El Mukattam Gazetesi tarafından iddia edilmiştir¹⁵⁴. El Mukattam Gazetesi'nde 12 Haziran 1936'da yayınlanan makalede, Türkiye ile İngiltere arasında sonradan Yunanistan ve Yugoslavya'nın katılacağı bir ittifak anlaşması yapılacağı iddia edilmiştir. Makalede Lord Lloyd George'un Belgrad ve Ankara'ya yaptığı gayri resmi ziyaretin İtalya tehlikesi karşısında Akdeniz güvenliği için atılmış önemli bir adım olduğuna dikkat çekilmiştir¹⁵⁵. Türkiye'nin Kahire Elçisi'ne göre ise, Doğu Akdeniz'de İngiltere ve İtalya arasında devam eden rekabet İngiltere'nin

151 **BCA**, 13 Ağustos 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.799.9.

152 Çolak, a.g.m, s.32.

153 Mehmet Gönülbol, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996, s.111.

154 Selma Yel, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazlar Meselesi (1923-2008)**, Atatürk Araştırma merkezi Yayınları, Ankara, 2009, s. 123., **BCA**, 03 Ocak 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.15.

155 Yel, **a.g.e.**, s. 143-145.

Arap Dünyası'na olan ilgisini daha da artırmıştır. İngiltere bu dönemde Arap devletleri arasında bir ittifak kurmak istemiştir. Bu konuda İngiltere'nin Mısır merkezli yürüttüğü çalışma Türkiye'nin Kahire Elçisi tarafından yakından takip edilmiştir¹⁵⁶.

Mısır, Montreux Boğazlar Sözleşmesi ile ilgili süreci yakından takip etmiştir. Çünkü, aynı günlerde dünya kamuoyunda Türk Boğazlarının statüsü ile birlikte Süveyş Kanalı gibi uluslararası su yollarının da statüsü tartışılmaya başlanmıştır. Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin 20 Temmuz 1936'da imzalanmasının ardından Harry N. Haward tarafından yayınlanan makalede Boğazlar Meselesi'ne kesin bir çözüm getirmek için Panama, Süveyş, Cebelitarık ile Türk Boğazları ile ilgili ortak bir rejim oluşturulması gerektiği belirtilmiştir¹⁵⁷.

Türkiye-Mısır Dostluk Antlaşması

İtalya'nın Habeşistan'a saldırmasına Akdeniz ülkesi olan Türkiye ve Mısır ortak tepki göstermiştir. İtalya tehlikesi uzun zamandır sonuç alınamayan Türkiye-Mısır Dostluk Antlaşması görüşmelerinin hızlanmasını sağlamıştır. Taraflar Ankara'da bir araya gelerek, 7 Nisan 1937'de Dostluk Antlaşması ve Oturma Antlaşması ile Uyruluk Sözleşmesi'ni imzalamıştır¹⁵⁸. Antlaşmaları ve sözleşmeyi Türkiye adına Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Mısır adına da Ankara Elçisi Muhammed El-Cezayirli imzalamıştır¹⁵⁹. Türkiye ile Mısır arasında yapılan anlaşmada öncelikle iki ülke arasında bozulmaz bir barış ve dostluktan söz edilmektedir. İkamet Antlaşması'nda ise, her iki ülke vatandaşlarının "en ziyade müsaadeye mazhar millet" statüsünden faydalanması esas alınmış; her nevi menkul ile gayrimenkulü satın alma haklarının olduğu belirtilmiştir. Uyruluk Sözleşmesi'ne göre, 5 Kasım 1914'ten önce Mısır'a yerleşen ve aslen Türk olanlar istedikleri takdirde Türk tabiiyetine geçebileceklerdi. Ancak, 5 Kasım 1914'ten sonra Mısır'a yerleşen Osmanlı tebaası Türk tabiiyetini muhafaza edecekti¹⁶⁰.

156 **BCA**, 28 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 260.751.21., **BCA**, 14 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.749.5.

157 Yel, **a.g.e.**, s. 143-145. Makalenin tamamı için bkz: Profesör Harry N. Haward, "The Straits After the Montreux Conference", **Foreign Affairs**, Wolume: 15, Number: 1, October 1936.

158 İsmail Soysal, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945) C1**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989, s. 528.

159 **Düstur**, Tertip 3, Cilt 18, s.1407. Soysal, **a.g.e.**, s.528-529.

160 **TBMM Kavanin Mecmuası**, Devre 5, Cilt: 17, TBMM Matbaası, Ankara 1937. s.1050-1056.

Antlaşmanın imzalanması sürecinde Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İngiltere Büyükelçisi Lorain ile sürekli fikir alışverişinde bulunmuş ve antlaşma metinleri imzalanmadan önce Lorain ile paylaşmıştır. Aras, antlaşmanın imzalanmasından sonra Lorain'e Mısır'a bir ziyaret yapmak istediğini de söylemiştir. Lorain'e göre, Türkiye'nin bu ziyaretteki amacı, Türkiye-Mısır ilişkilerini daha fazla geliştirmek ve Türkiye, Mısır ve İngiltere arasındaki bölge politikasına dair ortak fikirlerin somut sonuçlar vermesini sağlamaktır¹⁶¹. Nitekim, Tevfik Rüştü Aras, Dışişleri Bakanlığı Birinci Daire Başkanı Cevat Açıkalın ve geniş bir heyet ile Nisan 1938'de Kahire'ye gitmiştir¹⁶². Bu gezi ile iki ülke biraz daha birbirine yakınlaşmıştır. Türk basınında Kral Faruk'un 1938 yazında Türkiye'yi ziyaret edeceğine dair haberler yayınlansa da bu ziyaret gerçekleşmemiştir¹⁶³. Mısır'da sıcak bir şekilde karşılanan Aras, gezi esnasında hem Kral Faruk'a Atatürk'ün Türkiye'ye davetini iletmış, hem de Mısır'ı Sadabat Paktı'na katılmaya davet etmiştir. Ancak, Mısır pakta katılmayı kendisine bir fayda sağlamayacağını düşünerek reddetmiştir¹⁶⁴.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra Mısır'dan Türkiye'ye ziyaretler devam etmiştir. 1938'de Mısır Pedagoji Enstitüsü hocaları ve öğrencilerinden oluşan otuz kişilik bir kabile Türkiye'nin ilerleyişini yakından görmek için Ankara ve İstanbul'da incelemeler yapmıştır¹⁶⁵. Aynı yıl, Mısır askeri heyeti Türkiye'yi ziyaret etmiş ve bu ziyaret esnasında Mısırlı heyete gösterilen yakın ilgiden dolayı Mısır'ın Ankara elçisi Türk Hükümeti'ne teşekkür etmiştir¹⁶⁶. Üstelik, Türkiye 1938 yılında Mısır'a bir jest yaparak Ankara Kavaklıdere'de bir arsaya elçilik binası yapılmak üzere ücretsiz olarak Mısır Elçiliği'ne vermiştir¹⁶⁷.

Tüm bu iyi ilişkilere rağmen, Türkiye Mısır'da Hilafet meselesinin hala tartışılmasından rahatsızdır. Kahire Elçiliği'nden 15 Mart 1937'de alınan raporda, Mısır'da bazı grupların hilafet meselesini yeniden canlandırmak için çalışma yürüttüğü ve bu çalışmaların arkasında ise İtalyanların olduğu belirtilmiştir. Bu

161 Özgiray, a.g.m., s. 6., **NA**, FO, 371/21935, Türkiye Yıllık Raporu 1937, P. Lorain'den, V. Halifax'a, 02 Nisan 1938.

162 **BCA**, 07 Nisan 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 82.29.1.

163 Özgiray, a.g.m., s. 7., **NA**, FO, 371/23301, Türkiye Yıllık Raporu 1938, P. Lorain'den, V. Halifax'a, 11 Şubat 1939.

164 Bilgin, **a.g.e.**, s. 99.

165 Çolak, a.g.m., s. 29., **BCA**, 04 Temmuz 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 200.369.5.

166 Bulut, a.g.m., s. 556., **BCA**, 16 Kasım 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 268.804.19.

167 **BCA**, 05 Mayıs 1938, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 83.38.10.

bilgiler, İngiliz kaynaklarından alınmıştır. Ayrıca elçilikten alınan raporda, eski Kral Fuad ve yeni Kral Faruk'un İtalyan Kralı'na yönelik ilgi ve muhabbetine vurgu yapılmış; hilafetin Mısır'da kurulması durumunda ise İtalya'nın Mısır Sarayı üzerindeki etkisinin artacağına dikkat çekilmiştir¹⁶⁸. Bu tartışmalar, 1939 yılında da devam etmiştir. İtalyan basınında Mısır Başbakanı Ali Mahir Paşa'nın hilafeti Mısır'da yeniden ihya etmek için Arap liderleri ikna etmeye çalıştığı yönünde haberler çıkmıştır. Üstelik İtalyan Stampa gazetesine göre, Türkiye'nin Mısır'da hilafetin ihyasına itiraz etmesi de mümkün değildir¹⁶⁹. Osmanlı Hanedanı mensuplarına dayandırılan bir haberde ise eski Halife Abdülmecid'in 40.000 İngiliz Lirası karşılığında halifelikten Kral Faruk lehine çekilmeyi planladığı iddia edilmiştir. Türkiye'nin rahatsızlık duyduğu noktalardan biri de, eski Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa'nın Paris'te eski Halife Abdülmecid ile sık sık görüşmesi olmuştur¹⁷⁰. Türkiye'nin Mısır'daki muhalifler konusundaki hassasiyeti de sürmektedir. Örneğin, Dersim İsyanı'na yönelik askeri harekâtına ilişkin Mısır basınında Türkiye aleyhine yazılar çıkmasının arkasında, eski hanedan üyeleri ve Yüzellilikler ile Ermeniler olduğu kanaatine varılmıştır¹⁷¹.

Öte yandan, II. Dünya Savaşı'na doğru giderken meydana gelen Türk-İngiliz yakınlaşması Mısır basını tarafından yakından izlenmektedir. Türkiye ile İngiltere arasında 27 Mayıs 1938'de imzalanan 10 Milyon Sterlinlik kredi anlaşması ile ilgili El Mukattam Gazetesinde çıkan haberde bu anlaşmanın önemine dikkat çekilmiş ve Türkiye'nin ordu ve donanmasının güçlenmesinin Akdeniz'deki ve Orta Doğu'daki devletler üzerinde önemli etkilerinin olacağı belirtilmiştir¹⁷².

Atatürk'ün 10 Kasım 1938'de vefatı Mısır basınında ilk sayfadan verilmiştir. Gazeteler Atatürk'ün ölümünün sadece Türkiye için değil bütün dünya için büyük bir kayıp olduğunu vurgulamıştır. Bazı eleştirel görüşlere rağmen Atatürk'ün ölümünden sonra Türkiye-Mısır ilişkileri onun hayatta olduğu dönemden daha iyi bir şekilde Mısır basınına yansıtılmıştır¹⁷³.

168 **BCA**, 19 Nisan 1937, fon kodu: 490.1.0.0, yer no: 585.18.5., **BCA**, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.

169 **BCA**, 04 Mart 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:203.390.18.

170 Çolak, a.g.m., s.27., **BCA**, 05 Eylül 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.391.2.

171 **BCA**, 19 Ekim 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 111.751.20.

172 **BCA**, 14 Haziran 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:234.581.21.

173 Sezer, a.g.m., s.2.

Atatürk Dönemi Türkiye'sinin Mısır'a Sunduğu Model

Atatürk döneminde iki ülke arasında kurulan ilişkiler kalıcı izler bırakmış ve Türkiye'de halifeliğin kaldırılması ve laikliğin hayata geçmesi gibi önemli reformlar Mısır'da hukuki, kültürel ve toplumsal açılardan tartışılmıştır. Bu dönemde Türklerin kuzeyindeki komünist rejime benzemeye başladığı gibi bir takım kötü propagandalar yapılmasına rağmen, Türkiye-Mısır arasındaki adet ve geleneklerin iç içe geçmişliğini ve Mehmet Ali Paşa'nın Mısır'da modern devletin kurulmasındaki katkısını Mısırlılar hiç unutmamışlardır. Atatürk'ün I. Dünya Savaşı sonrası ülkesindeki işgalcilere karşı başlattığı direnişte sergilediği vatan sevgisi Mısırlıların sempatisini toplamada etkili olmuştur. Mısırlı Şair Ahmet Şevki, Halid Bin Velid'e gönderme yaparak Atatürk'e "Türk Halid" demiştir¹⁷⁴.

Mısır'ın yakın tarihindeki iki büyük siyasi dönüşümde, 1952'de Hür Subaylar'ın yaptığı darbe ve Arap Baharı olarak adlandırılan süreçte Hüsnü Mübarek rejiminin devrilmesi sırasında, Atatürk ve onun zamanında Türkiye'de yapılan reformların Mısır'da tartışılması bize Atatürk döneminin sonraki yıllarda yarattığı etkiyi göstermesi bakımından önemli sonuçlar sunmaktadır.

Mısır'da 1952'de Hür Subaylar'ın gerçekleştirdiği darbe ile Kral Faruk rejimi yıkılmış ve cumhuriyet ilan edilmiştir. Hür Subaylar hareketinin fikir dünyası üzerinde Atatürk'ün izler bıraktığı bir gerçektir. Atatürk'ün milliyetçi, antiemperyalist ve modernleştirici güç olmasının yanında asker kimliği de Hür Subaylar'ın, Atatürk'e duyduğu ilginin başlıca sebeplerinden biri olmuştur.

Hür Subaylar hareketinin liderlerinden biri olan ve darbeden sonra Başbakanlık görevine gelen General Necip, Atatürk'ün 14. ölüm yıldönümünde yayınladığı mesajda, Atatürk'ün sadece Türkiye için değil özgür dünya için bir önder olduğunu ve Atatürk inkılaplarının Mısır'da büyük etkiler yarattığını ifade ederek "bugün Mısır Atatürk'ün izinden yürümektedir" demiştir¹⁷⁵. Bu mesaj General Necip ve Mısır'daki yeni rejimin Atatürk hakkındaki düşüncesi açısından önemli ipuçları sunmaktadır. Hür Subaylar hareketinin lider kadrosu Atatürk ve onun reformlarına sempati ile bakmışlardır. Hareketin ikinci adamı

174 Abdullah Eşal, "Erdoğan'ın Mısır Krizindeki Tutumunun Doğruluk ve Yanlışlık Ölçütleri", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/erdoganin-misir-krizindeki-tutumunun-dogruluk-ve-yanlislik-olcutleri>, 4 Mart 2014.

175 **Cumhuriyet**, 10 Kasım 1952.

olan ve kısa sürede hareketin lideri haline gelen Albay Nasır, Napolyon ve Atatürk gibi liderlerin biyografilerini genç yaşta okumuştur¹⁷⁶.

Albay Nasır, Mısır'ın yeni kurucusu görülmüş ve sadece Mısır'ın değil bütün Arap Dünyası'nın kendini lider olarak kabul etmesini sağlamıştır. Nasır, Mısır'da üç büyük toplumsal hareketi harmanlamıştır. Fransız İhtilali'nden esinlenerek kralı devirmiş ve yerine cumhuriyeti kurmuştur. Amerikan Devrimi'nden esinlenerek ülkesindeki işgalci İngilizleri kovmuştur. Nitekim, Kemal Atatürk'ün yaptığı reformlardan etkilenecek eski medeniyetin sosyal ve ekonomik esaslarını dönüştürmüş ve yenilemiştir¹⁷⁷.

Nasır'ın Atatürk'ten etkilendiği görüşü farklı yorumlarla pek çok araştırmacı tarafından paylaşılmaktadır. Örneğin, Anıl Çeçen'e göre, Nasır'ın liderliğini üstlenmek istediği üçüncü dünya hareketinin gerçek öncüsü Atatürk'tür. Çeçen'e göre Nasır, tıpkı Atatürk gibi "ulusal sol" bir politika ile ülkesinin bağımsızlığını sağlamaya çalışmış ve ikisi de ulusal bağımsızlıkçı ve kalkınmacı bir siyaset izlemiştir¹⁷⁸. Öte yandan, Vali Nasır ise Mısır'da Nasır dönemi politikalarını Atatürk'ün yaptığı reformları örnek alan ancak başarısız bir model olarak görmektedir¹⁷⁹.

Atatürk'ün Mısır için model olması ile ilgili tartışmalar Arap Baharı ile yeniden gündeme gelmiştir. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın Eylül 2011'de yaptığı Mısır ziyareti esnasında "Türkiye'de Anayasa laikliği, devletin her dine eşit mesafede olması olarak tanımlar. Laiklik kesinlikle ateizm değildir. Mısır'ın da laik bir Anayasaya sahip olmasını tavsiye ediyorum" sözleri¹⁸⁰ ile birlikte Türkiye ve Atatürk dönemi reformlarının Mısır'a sunduğu model yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Erdoğan'ın Mısır gezisine damga vuran bu sözler Mısır'da ve Batı'da destek bulduğu gibi sert eleştirilere maruz kalmasına da sebep olmuştur.

176 Qalb-i-Abid & Massarrat Abid, "July Revolution and the Reorientation of Egypt's Foreign Policy", **J.R.S.P.**, Vol. 46, No. 2, 2009, s. 5.

177 Qalb-i-Abid, a.g.m., 15.

178 Anıl Çeçen, "Arap Dünyasında Nasır Önderliği", **Avrasya Doyası Arap Dünyası Özel**, Cilt:6 Sayı:1, 2000, s. 199.

179 Bu konudaki değerlendirmeler için bknz.Vali Nasır, **The Rise of Islamic Capitalism: Why the New Muslim Middle Class is the Key to Defeating Extremism**, Council on Foreign Relations Books, 2010.

180 <http://www.ntvmsnbc.com/id/25250456>, 10 Ağustos 2014.

Müslüman Kardeşler'in kurduğu Özgürlük ve Adalet Partisi'nin Başkan Yardımcısı olan İssam el Eryan ise Reuters'e verdiği demeçte, Erdoğan'ı saygın lider olarak görmekle birlikte Türkiye'nin bölgesel önderliği gerçekleştirecek bir güce sahip olduğunu düşünmediklerini belirtmiştir. Ayrıca Erdoğan'ın laiklikle ilgili mesajına atıfta bulunarak "Arap Devletlerinin dışarıdan projelere ihtiyacı yok" demiştir¹⁸¹. Mısırlı yazar Fehmi Hüveydi, Erdoğan'ın konuşmasına atıfta bulunarak Türkiye'nin elde ettiği kazanımlar ve başarısının laiklikten değil demokrasiden kaynaklandığını ifade etmiştir¹⁸².

Yukarıda bazı örneklerini verdiğimiz görüş ve tartışmalara yeni örnekler de eklenebilir. Bu örneklerden şunu tespit etmek mümkündür: Mısır'da Türkiye'nin model olarak kabul edilip edilmeyeceği ile ilgili tartışmalar Atatürk döneminde başlamıştır. Üstelik Mısır'da modernleşme, laiklik, demokrasi gibi kavramlar Atatürk döneminde Türkiye'de yapılan reformlar etrafında tartışıl-gelmiştir. Atatürk döneminden itibaren Türkiye, Mısır ve diğer Arap ülkeleri için bir model olarak görülmüştür.

Ancak, Mısır ve Arap Dünyası açık bir şekilde Türkiye'yi model olarak zikretmemişlerdir. Çünkü Türkiye modelinin açıkça tartışılması Türkiye'nin bölgedeki etkinliğinin arttığına bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Arap milliyetçiler Türkiye'nin bölgede artan etkisini, Arap Dünyası'nın zayıflığına bağlamaktadır. Türkiye'nin Arap bölgesi olarak gördükleri bir coğrafyada etkinliğinin artması onları huzursuz etmektedir. Öte yandan Türkiye'nin Osmanlı geçmişi Mısır'da bugün dahi kaygı yaratmaktadır. AK Parti'nin Mısır'da izlediği aktif politika ve "Yeni Osmanlıcılık" adı ile Osmanlı geçmişine yapılan göndermeler zaman zaman Arap Dünyası'nda egemenlik ve hegemonya endişesi yaratmakta ve Türkiye'ye yönelik şüphelerin artmasına sebep olmaktadır¹⁸³.

Üstelik Türkiye'nin Orta Doğu'da demokrasi hedefleyen ülkeler için klasik bir model olarak onlara başarı sunması pek de mümkün gözükmemektedir. Çünkü, Atatürk dönemi reformlarının Türkiye'de başarıya ulaşmasının tek sebebi Atatürk değildir. Türklerdeki güçlü devlet geleneği, Osmanlı sisteminin yarı laik yapısı gibi unsurlar Atatürk'ün başarısına katkı sağlamıştır. Mısır hem bunlardan yoksundur. Hem de Mısır'daki feodal yapı büyük dezavantajlar oluş-

181 <http://www.ntvmsnbc.com/id/25250456>, 10 Ağustos 2014.

182 Firas Ebu Hilal, "Türk Sahnesinin Arap Okuması", <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turk-sahnesinin-arap-okuması>, 15 Ağustos 2014.

183 Meliha Benli Altunışık, **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010, s.21.

turmaktadır¹⁸⁴. Üstelik Türkiye tarihi boyunca Batılı ülkelerin sömürgesi olmamıştır. Mısır'da İngiliz sömürgesi zamanından kalan köklü bir Batı karşıtlığı bulunmaktadır. Bu yüzden bugünkü Mısır, demokratikleşme sürecinde hem kendi içsel ilham kaynaklarına bakmalı hem de Türkiye'nin laik reformları ile demokratikleşme adımlarını örnek almalıdır¹⁸⁵.

184 Ozan Örmeci, "What If Atatürk Lived in Egypt", <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2011/02/what-if-ataturk-lived-in-egypt.html>, 25 Ağustos 2014.

185 Azzem İbrahim, **The Turkey Model: Does Turkey Offer a Model for Tunisia and Egypt?**, Institute for Social Policy and Understanding, U.S.A, Michigan, 2013, s. 43.

SONUÇ

Türkiye-Mısır ilişkilerinin köklü tarihi ve kültürel arka planı iki ülke arasındaki ilişkilerde belirleyici olan başlıca unsurdur. Mısır daha Osmanlı Devleti kurulmadan Türk yönetimler ile tanışmıştır. Osmanlı Devleti, Mısır'a hakim olduktan sonra Mısır'ın kendine sağladığı stratejik avantajları iyi bir şekilde kullanmıştır. Osmanlı Devleti'nin zayıflaması ve Mısır'ın artan stratejik önemi 18. Yüzyıldan itibaren Mısır'ın hedef haline gelmesine sebep olmuştur. İngiltere, Fransa gibi küresel güçlerin Mısır'ı hedef haline getirmesi Türk-Mısır ilişkilerini olumsuz yönde etkilemiştir. Mısır, Osmanlı Devleti'nin son yüzyılında onu en çok meşgul eden sorunlardan biri olmuştur. I. Dünya Savaşı sonrası Osmanlı Devleti'nin yerine kurulan Türkiye Cumhuriyeti döneminde iki ülke arasındaki ilişkileri şekillendiren en önemli faktör yine köklü tarihi ve kültürel bağlardır.

I. Dünya Savaşı'nın sona ermesiyle birlikte Türkiye'de yabancı işgallere karşı başlayan Millî Mücadele, Mısır'da büyük ilgi görmüştür. Türkiye'de Millî Mücadele'nin başladığı günler, Mısır'da da uzun yıllardan beri devam eden yabancı işgal ve müdahalesine karşı duyulan tepkinin doruğa ulaştığı günlerdir. Bu yüzden, Anadolu'da başlayan Millî Mücadele Mısır'da yakından takip edilmiştir. Millî Mücadele, hem Batı'ya özellikle İngiltere'ye karşı yapılması hem de Anadolu'daki hareketin siyasi programında Mısır'da yeniden hâkimiyet kurmak gibi bir amaç olmaması nedeniyle Mısır açısından önemlidir. Mısır aydınında Türkiye'ye yönelik sempatinin artmasına sebep olan bu faktörler, Türkiye ile Mısır arasındaki iyi ilişkilerin kurulması için uygun bir zemin oluşturmuştur. Nitekim halifeliğin kaldırılmasına kadar Mısır'dan Türkiye'ye yönelik çok sert eleştiriler olmamıştır. Mısır'dan Türkiye'ye yönelik eleştirilerin arttığı dönem laik ve batıcı reformların yapıldığı dönemdir. Bu tepkilerin en önemli sebeplerinden biri reformların batıcı kimliğidir. Türkiye'nin Batı ile kurmaya çalıştığı yakın siyasi ve kültürel ilişkiler, Batı'ya tepki duyan Mısır'da Türkiye'nin de eleştirilmesine sebep olmuştur. Yine de Türkiye'deki laik reformların Mısırlı aydınlar tarafından yakından takip edildiği ve bu reformların, Mısır'da laiklik ve batılılaşma ile ilgili tartışmalara etki ettiği günümüze kadar devam eden çok önemli katkılar sağladığı unutulmamalıdır.

Atatürk döneminde iki ülke arasında ilişkileri etkileyen bir diğer unsur rejim farklılığıdır. Kraliyet ile yönetilen Mısır'a karşı genç Türkiye Cumhuriyeti'nde bir yakınlık hissedilmesi o günkü şartlar altında mümkün değildir. Üstelik Mısır, önce Osmanlı sonra da Türkiye Cumhuriyeti döneminde muhaliflerin önemli bir toplanma merkezi olduğu göz önünde bulundurulduğunda Türkiye

Cumhuriyeti'nin Mısır'a yönelik şüpheli yaklaşımı daha iyi anlaşılmaktadır. Hilafet gibi bazı konular Atatürk döneminde Türkiye-Mısır ilişkilerinde her zaman hassas bir nokta olmuştur. Türkiye Cumhuriyeti bu dönemde hilafet meselesi ile ilgili olarak Mısır'ı tehdit olarak görmektedir. Bunun sebeplerinden biri, Mısır'ın hilafetin eski merkezlerinden biri olması, diğeri de Mısır'ın hilafet meselesini resmi, gayri resmi kanallar ile sürekli gündemde tutmasıdır.

Atatürk döneminde iki ülkeyi birbirine gerçek manada yaklaştıran ve 1937'de bir dostluk antlaşması imzalanmasına yol açan sürecin en önemli itici gücü İtalya'nın Doğu Akdeniz'de izlediği yayılcı siyasetidir. İtalya'nın yayılcı siyasetinin, her iki ülke üzerinde yarattığı tehlikenin yanı sıra; İngiltere'nin Türkiye-Mısır ilişkilerinin gelişmesini kendi menfaatlerine uygun görmesi sebebiyle verdiği destek ve Mısır'ın bağımsızlığını kazanarak Kral'ın yetkilerini sınırlamaya yönelik gelişen siyasi reformlar II. Dünya Savaşı'na doğru gelişen süreçte iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur. Atatürk döneminde Mısır'da rejim demokratikleştikçe iki ülke arasındaki ilişkiler gelişmiştir. Atatürk dönemi Türkiye-Mısır ilişkilerinde güçlü bir etki bırakmış ve Mısır'ın demokratikleşme süreci boyunca Atatürk dönemi Türkiye'si yoğun bir şekilde tartışılmıştır.

KAYNAKLAR**A) Arşiv Vesikaları****1) Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)**

BCA, 05 Ocak 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 198.355.2.

BCA, 24 Kasım 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 202.379.21.

BCA, 30 Mart 1925, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:131.936.21.

BCA, 21 Şubat 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.94.4.

BCA, 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

BCA, 10 Mayıs 1925, fon kodu: 30.11.1.0, yer no:13.19.19.

BCA, 31 Ocak 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 17.89.9.

BCA, 08 Haziran 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 24.37.6.

BCA, 09 Mayıs 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 4.31.3.

BCA, 09 Ağustos 1927, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.10.

BCA, 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.14.

BCA, 16 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.795.14.

BCA, 06 Ocak 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.12.

BCA, 12 Eylül 1926, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 20.58.8.

BCA, 27 Şubat 1927, fon kodu: 30.18.1.1, yer no: 23.11.15.

BCA, 13 Temmuz 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:25.44.1.

BCA, 11 Ağustos 1927, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 25.46.7.

BCA, 14 Kasım 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 1.2.13.

BCA, 25 Temmuz 1929, fon kodu: 30.18.1.2, yer no:4.40.10.

BCA, 16 Mayıs 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 19.30.2.

BCA, 24 Eylül 1928, fon kodu: 30.11.1.0, yer no: 42.29.15.

BCA, 14 Eylül 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 120.851.19.

BCA, 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.17.

BCA, 27 Aralık 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 180.243.8.

BCA, 27 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:178.230.2.

BCA, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.6

- BCA**, 17 Temmuz 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 66.153.13.
BCA, 09 Ekim 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.26.
BCA, 07 Eylül 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.25.
BCA, 10 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:244.650.7.
BCA, 22 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.5.
BCA, 14 Ekim 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:266.796.4.
BCA, 11 Kasım 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.12.
BCA, 24 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.16.
BCA, 07 Mayıs 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.18.
BCA, 22 Nisan 1929, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.15.
BCA, 26 Mayıs 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.796.2.
BCA, 02 Aralık 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 229.544.7.
BCA, 26 Kasım 1931, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:229.543.28.
BCA, 10 Aralık 1931,fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.385.18.
BCA, 05 Mayıs 1932, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 240.619.29.
BCA, 21 Ocak 1933, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 33.6.7.
BCA, 15 Haziran 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 63.15.11.
BCA, 25 Ocak 1934, fon kodu: 490.01.0.0, yer no: 607.102.8.
BCA, 18 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.3.
BCA, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4.
BCA, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4.
BCA, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 85.192.4.
BCA, 03 Şubat 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 221.489.7.
BCA, 08 Mayıs 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.1.
BCA, 10 Aralık 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.557.5.
BCA, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.
BCA, 22 Şubat 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.12.
BCA, 14 Ocak 1935, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 57.65.18.
BCA, 15 Ocak 1931, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 61.10.15.
BCA, 23 Ekim 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.22.

- BCA, 28 Ağustos 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.17.
BCA, 02 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.19.
BCA, 15 Eylül 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.21.
BCA, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.
BCA, 15 Kasım 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.800.1.
BCA, 26 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.4.
BCA, 25 Kasım 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 84.554.4
BCA, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.
BCA, 18 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.13.
BCA,04 Ağustos 1930, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.23.
BCA, 13 Ağustos 1937, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 267.799.9.
BCA, 03 Ocak 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.798.15.
BCA, 28 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 260.751.21.
BCA, 14 Mayıs 1936, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.749.5.
BCA, 07 Nisan 1928, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 82.29.1.
BCA, 04 Temmuz 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 200.369.5.
BCA, 16 Kasım 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 268.804.19.
BCA, 05 Mayıs 1938, fon kodu: 30.18.1.2, yer no: 83.38.10.
BCA, 19 Nisan 1937, fon kodu: 490.1.0.0, yer no: 585.18.5.
BCA, 03 Aralık 1934, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.797.2.
BCA, 04 Mart 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:203.390.18.
BCA, 05 Eylül 1939, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 203.391.2.
BCA, 19 Ekim 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 111.751.20.
BCA, 14 Haziran 1938, fon kodu: 30.10.0.0, yer no:234.581.21.
BCA, Şubat 1922, fon kodu: 30.10.0.0, yer no: 266.795.2.

2) İngiliz Devlet Arşivi, National Archives (NA)

NA, FO, 141/441, Mısır Yabancı Misyon Başkanları 1924, 27 Nisan 1924.

NA, FO, 371/13096, Türkiye Yıllık Raporu 1927, G. Clerk'tan, A.Chamberlain'e, 27 Şubat 1928.

NA, FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, G. Clerk'tan, A.Chamberlain'e, 6 Şubat 1929.

NA, FO, 371/13824, Türkiye Yıllık Raporu 1928, G. Clerk'tan, A.Chamberlain'e, 6 Şubat 1929.

NA, FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 03Şubat 1930.

NA, FO, 371/14578, Türkiye Yıllık Raporu 1929, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 03Şubat 1930.

NA, FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 18 Şubat 1931.

NA, FO, 371/15376, Türkiye Yıllık Raporu 1930, G. Clerk'tan A. Henderson'a, 18 Şubat 1931.

NA, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, G. Clerk'tan, J. Simon'a, 17 Ocak 1933.

NA, FO, 371/16983, Türkiye Yıllık Raporu 1932, G. Clerk'tan, J. Simon'a, 17 Ocak 1933.

NA, FO, 371/19037, Türkiye Yıllık Raporu 1934, P. Lorain'den J.Simon'a, 31 Ocak 1935.

NA, FO, 371/20866, Türkiye Yıllık Raporu 1936, P. Lorain'den, A. Eden'e, 28 Ocak 1937.

NA, FO, 371/21935, Türkiye Yıllık Raporu 1937, P. Lorain'den, V. Halifax's, 02 Nisan 1938.

NA, FO, 371/23301, Türkiye Yıllık Raporu 1938, P. Lorain'den, V. Halifax'a, 11 Şubat 1939.

B) Resmi Belgeler

Düstur, 3. Tertip, Cilt 18.

Düstur, 3. Tertip, Cilt 5.

TBMM Kavanin Mecmuası, Devre 5, C 17, TBMM Matbaası, Ankara 1937.

C) Telif ve Tetkik Eserler

1- Kitaplar

AKSÜT, Ali Kemali, **Sultan Aziz'in Mısır ve Avrupa Seyahati**, Ahmet Saitoğlu Kitabevi, İstanbul, 1944.

AKŞİN, Abūlahat, **Atatürk'ün Dış Politika İlkeleri ve Diplomasisi**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1991, 207.

ALTUNIŞIK, Meliha Benli, **Arap Dünyasında Türkiye Algısı**, TESEV Yayınları, İstanbul, 2010.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk 1919-1927**, Yayına Hazırlayan: Zeynep Korkmaz, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 1998.

AYALON, Ami, **Press in the Arap Middle East A History**, Oxford University Press, New York, 1995.

AYDIN, Suavi, **Modernleşme ve Milliyetçilik**, Gündoğan Yayınları, Ankara, 1993.

BARDAKÇI, Murat, **Şahbaba, Osmanlının Son Hükümdarı VI. Mehmet Vahdettin'in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları**, Pan Yayıncılık, İstanbul, 1998.

BERKES, Niyazi, **Arap Dünyasında İslamiyet Milliyetçilik Sosyalizm**, Köprü Yayınları, İstanbul, 1969.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul, 1986.

BİLGİN, Mustafa Sıtkı, **Britain and Turkey in the Middle East: Politics and Influence in the Early Cold War Era**, IB Tauris, London & New York, 2008.

BRUGMAN, J., **An Introduction to the History of Modern Arabic Literature in Egypt**, Brill Academic Publications, Leiden, 1997.

Cemal Paşa, **Hatırat**, (Yayına Haz. Metin Martı), Arma Yayınları, İstanbul, 1996.

CLEVELAND, William L., **Modern Orta Doğu Tarihi**, Çev., Mehmet Harmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul, 2008.

CLOT, André, **Kölelerin İmparatorluğu Memluklerin Mısır'ı**, Çev: Turhan Ilgaz, Epsilon Yayınları, İstanbul, 2005.

DEEB, Marius, **Party Politics in Egypt the Wafd its Rivals 1919-1939**, London, 1979.

El Menavî, Semiye Vehbe, **El Alâkât el Misriye el Turkiye Beyn Âmî 1923-1961, Camia Ayn ems**, (El Derece el Doktora el Tarih), El Kahire, 1997.

ERİM, Nihat, **Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri**, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1953.

FAHMY, Khaled, “The Era of Muhammad Ali Pasha 1805–1848”, **The Cambridge History of Egypt**, Vol. II, Modern Egypt from 1517 to the End of the Twentieth Century, Edited by; M. W. Dally, Cambridge University Press, New York, 1998.

GÖNLÜBOL, Mehmet, **Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1995)**, Siyasal Kitapevi, Ankara, 1996.

HATHAWAY, Jane, **Osmanlı Mısır’ında Hane Siyaseti-Kazdağlıların Yükselişi**, (Çev. Nalan Özsoy), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

HOLLSTEIN, Walter, **Filistin Sorunu: Filistin Çatışmasının Sosyal Tarihi**, (Çev. Cemal E. Ertuğ), Yücel Yayınları, İstanbul, 1975.

İBRAHİM, Azzem, **The Turkey Model: Does Turkey Offer a Model for Tunisia and Egypt?**, Institute for Social Policy and Understanding, U.S.A, Michigan, 2013.

İNAL, Mahmud Kemal, **Osmanlı Devrinde Son Sadrazamlar**, Ed.: Ali Berktaş, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2013.

İS-SANAFİRİ, İbrahim Muhammed, **Osmanlı-Mısır İlişkileri (1863-1882)**, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yakınçağ Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul 1993.

JANKOWSKI, James P., **Egypt: A Short History**, Oneworld Publications, Oxford.

KARAL, Enver Ziya, **Osmanlı Tarihi**, C 9, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Khedive of Egypt Abbâs II, **The last Khedive of Egypt: Memoirs of Abbas Hilmi II**, Ithaca Press, UK, 1998.

KOLOĞLU, Orhan, **Gazi'nin Çağında İslam Dünyası**, İstanbul, Boyut Yayınları, 1994.

KOPARMAN, Kazım Yaşar, **Mısır Memlukleri Tarihi**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 1989.

KUTLUOĞLU, Muhammed H., **The Egyptian Question (1831-1841): The Expansionist Policy of Mehmed Ali Paşa in Syria and Asia Minor and the Reaction of the Sublime Porte**, Eren Yayıncılık, İstanbul.

KÜRKÇÜOĞLU, Ömer, **Türkiye'nin Arap Ortadoğu'suna Karşı Politikası 1945-1970**, Sevinç Matbaası, Ankara, 1972.

KÜTÜKOĞLU, Mübahat S., **Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri I (1580-1838)**, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1974.

LACOUTURE, Jean - Lacouture, Simonne, **Egypt in Transition**, (Translated by Francis Scarfe), Criterion Books, New York, 1958.

LEWIS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, (Çev. Metin Kıratlı), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 2000.

LEWIS, Bernard, **Ortadoğu**, (Çev. Selen Y. Kölay), Arkadaş Yayınevi, Ankara, 2006.

MANSFIELD, Peter, **Osmanlı Sonrası Türkiye ve Arap Dünyası**, Sander Yayınları, İstanbul, 1975.

MARSOT, Afaf, Lutfi Al-Sayyid, **Egypt in Reign of Muhammad Ali**, Cambridge University Press, 1984.

MARSOT, Afaf Lutfi Al-Sayyid, **A History of Egypt From the Arab Conquest to the Present**, Cambridge University Press, 2007.

MUHAMMED, Es-Seyyid Mahmud Seyyid, **XVI. asırda Mısır Eyaleti**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, İstanbul, 1990.

NASR, Vali, **The Rise of Islamic Capitalism: Why the New Muslim Middle Class is the Key to Defeating Extremism**, Council on Foreign Relations Books, 2010.

ÖZTUNA, Yılmaz, **Yavuz Sultan Selim**, Babıâli Kültür Yayıncılık, İstanbul, 2006.

PITCHER, Donald E., **Osmanlı İmparatorluğu'nun Tarihsel Coğrafyası**, (Çev. Bahar Tırnakçı), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1999.

REGUER, Sara, **Winston Churchill and The Shaping of the Middle East, 1919-1922**, Columbia University, Ph. D. 1976.

SINOUE, Gilbert, **Kavalalı Mehmed Ali Paşa: Son Firavun**, (Çev. Ali Cevat Akkoyunlu), İstanbul: Doğan Kitapçılık, 1999.

SOYSAL, İsmail, **Fransız İhtilali ve Türk-Fransız Diplomasi Münasebetleri (1789-1802)**, Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1999.

SOYSAL, İsmail, **Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-1945)**, C I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1989.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Atatürk ve Yabancı Devlet Başkanları**, C III, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1993.

ŞİMŞİR, Bilâl N., **Doğunun Kahramanı Atatürk**, Bilgi Yayınevi, Ankara, 1999.

Tahsin Paşa, **Yıldız Hatıraları Sultan Abdülhamit**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, 1990.

TANSEL, Selahattin, **Yavuz Sultan Selim**, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1969.

UÇAROL, Rıfat, **Gazi Ahmet Muhtar Paşa (1839-1919) Askeri ve Siyasi Hayatı**, Filiz Kitapevi, İstanbul, 1989.

YEL, Selma, **Değişen Dünya Şartlarında Karadeniz ve Boğazalar Meselesi (1923-2008)**, Atatürk Araştırma merkezi Yayınları, Ankara, 2009.

2) Makaleler

ABID, Qalb-i-Abid, Massarrat, "July Revolution and the Reorientation of Egypt's Foreign Policy", **J.R.S.P.**, Vol. 46, No. 2, 2009.

AKÇA, Bayram, "1923- 1938 yılları Arası Türk-Mısır İlişkileri ve Mısır Basınının Atatürk İnkılaplarına Bakışına Bir Örnek", **Uluslararası 5. Atatürk Kongresi**, 8-12 Aralık 2003, Ankara.

ALTUNDAĞ, Şinasi, "Kavalalı Mehmet Ali Paşa İsyanı Esnasında Namık Paşa'nın Yardım Talep Etmek Üzere 1832 Senesinde Memuriyet-i Mahsusa ile Londra'ya Gönderilmesi", **Bellekten**, C VI, S 23,24 - Temmuz 1942.

BULUT, Semih, "Atatürk Dönemi Türkiye-Mısır İlişkileri (1926-1938)", **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, Cilt: XXVI, Sayı:78, Kasım 2010.

Cumhuriyet, 10 Kasım 1952.

ÇEÇEN, Anıl, "Arap Dünyasında Nasır Önderliği", **Avrasya Dosyası Arap Dünyası Özel**, C 6, S 1, 2000.

ÇOLAK, Melek, "Türk-Mısır İlişkileri Çerçevesinde Mısır'ın Atatürk ve Türk Devrimine Bakışı (1919-1938)", **Karadeniz**, S 6, Bahar 2010.

HAWARD, Harry N., "The Straits After the Montreux Conference", **Foreign Affairs**, Volume: 15, Number: 1, October 1936.

HOLT, P. M., "The Beylicates in Ottoman Egypt During the Seventeenth Century", **Bulletin of the School of Oriental and African Studies**, (BSOAS), C 24, S 2, Şubat 1961.

KAVAS, Ahmet, "Senûsiyye", **DİA**, C 36.

OKUR, Mehmet, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Türkiye-Mısır İlişkileri ve Mısırlı Bir Gazetecinin Gözüyle Mustafa Kemal Paşa", **Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, C 8, S 3, Eylül 2011.

ÖZCAN, Azmi, "Hilafet", **DİA**, C 17, s. 552.

ÖZGER, Yunus, "Mısır'ın İdari ve Sosyo-Ekonomik Yapısına Dair II. Abdülhamit'e Sunulan Bir Layiha", **History Studies Ortadoğu Özel Sayısı / Middle East Special Issue** 2010.

ÖZGİRAY, Ahmet, "Türkiye Mısır Siyasi İlişkileri (1920-1938)", **Tarih İncelemeleri Dergisi**, S XI.

ÖZKUYUMCU, Nadir, "Tolunoğulları", **Türkler Ansiklopedisi**, C 5, Ankara, 2002.

SEZER, Ayten, "Mısır Basınında Atatürk ve İnkılâpları" (Richard Hattamer'dan Çeviri), **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi**, C XVII, Sayı:50, Temmuz 2001.

ŞİMŞİR, Bilal, "Fes Olayı Türkiye-Mısır İlişkilerinden Bir Sayfa (1932-1933)", **Bellekten**, C XLVIII, S 189-190, Ocak-Nisan 1984.

ÜLMAN, Haluk, "Türk Dış Politikasına Yön Veren etkenler (1923-1968) I" **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, Sayı: 23, No: 3, Yıl: 1968.

ÜNAL, Sevim, "1838-1841 Yılları Arasında Türk-İngiliz İlişkileri", **VIII. Türk Tarih Kongresi (Ankara 11-15 Ekim 1976)**, III. Cilt, Ankara, 1983.

YARAMIŞ, Ahmet, "Mısır'da İngiliz Sömürgecilik Anlayışı: Cromer Örneği (1883-1907)", **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 9, S 2, Aralık 2007.

YILMAZ, Mehmet Serhat, "Mısır Basınında Millî Mücadele Dönemi Türkiye'si Üzerine Bir Araştırma (1919-1922)", **Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi**, 2009, (2).

YILMAZ, Mehmet Serhat, “Türkiye’deki Şapka ve Kıyafet İnkılabının Mısır Kamuoyunda Yansımaları (1925-1933)”, **Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl: 1, S 2, (Güz 2005).

YÜCEKÖK, Ahmet N., “Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı-İmparatorluğu, 1838 Ticaret Sözleşmeleri”, **Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi**, C 23, Mart 1968.

3) Online Kaynaklar

Abdullah Eşal, “Erdoğan’ın Mısır Krizindeki Tutumunun Doğruluk ve Yanlışlık Ölçütleri”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/erdoganin-misir-krizindeki-tutumunun-dogruluk-ve-yanlislik-olcutleri>, 4 Mart 2014.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25250456>, 10 Ağustos 2014.

<http://www.ntvmsnbc.com/id/25250456>, 10 Ağustos 2014.

Firas Ebu Hilal, “Türk Sahnesinin Arap Okuması”, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/turk-sahnesinin-arap-okumasi>, 15 Ağustos 2014.

Ozan Örmeci, “What If Atatürk Lived in Egypt”, <http://ydemokrat.blogspot.com.tr/2011/02/what-if-ataturk-lived-in-egypt.html>, 25 Ağustos 2014.

